

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2016

KATARINA MOJŠKERC

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO

DIPLOMSKO DELO

Valentin Stanič

Življenje in delo

Študijski program:
SOCIOLOGIJA KULTURE - D
GEOGRAFIJA - D

Mentor: doc. dr. Igor Škamperle

LJUBLJANA, 2016

KATARINA MOJŠKERC

KAZALO

1 UVOD	1
2 UMEŠTITEV V KULTURNO ZGODOVINSKI OKVIR	2
2.1 PREDHODNIKI VALENTINA STANIČA	3
2.2 SODOBNIKI V ŠIRŠEM GEOGRAFSKEM PROSTORU	5
3 ŽIVLJENJE IN DELO	8
3.1 SALZBURŠKO OBDOBJE (1792 – 1802)	9
3.2 BANJŠICE IN ROČINJ (1802 – 1819)	9
3.3 GORIŠKO OBDOBJE (1819 – 1847)	13
3.3.1 DRUŠTVO PROTI MUČENJU ŽIVALI	14
3.3.2 USTANOVITEV GLUHONEMNICE	15
3.4 STANIČEV IZGLLED IN ZNAČAJŠKE LASTNOSTI	17
4 LITERARNA DELA VALENTINA STANIČA	18
4.1 PLANINSKI SPISI	20
5 VALENTIN STANIČ, PRVI ALPINIST V VZHODNIH ALPAH	27
5.1 PREDHODNIKI ALPINIZMA	28
5.2 KAJ JE ALPINIZEM?	31
5.3 STANIČEV ALPINIZEM	33
6 SPOMINSKA OBELEŽJA	35
7 ZAKLJUČEK	37
8 VIRI IN LITERATURA	40
POVZETEK / SUMMARY	43

1 UVOD

V slovenski kulturni zgodovini najdemo veliko pomembnih osebnosti, ki so bogatile slovenski, pa tudi evropski prostor. Ena takšnih osebnosti je prav gotovo Valentin Stanič, goriški duhovnik, učitelj, tiskar, pesnik, alpinist, znanstvenik... Rodil se leta 1774 v Bodrežu, majhni primorski vasi v bližini Kanala ob Soči. Šolal se v Trbižu, Celovcu in Salzburgu. V obdobju šolanja v Salzburgu je opravil nekaj najodmevnejših vzponov v Alpah, s čimer se je uveljavil kot začetnik alpinizma in estetskega vrednotenja gorskega sveta. Leta 1802 je bil Valentin Stanič posvečen v duhovnika, z duhovniško službo se je začela njegova napredna in razsvetljensko usmerjena pot. Živel je v politično in družbeno turbulentnih časih, v času menjav oblasti, prodora razsvetljenske miselnosti, reform Habsburške monarhije in francoske revolucije.

V diplomski nalogi se bom posvetila orisu življenjske poti in dela Valentina Staniča. Za razumevanje vpliva zunanjih dejavnikov na njegovo delo in ideološko usmerjenost, ki je vplivala tudi na njegov duhovni in pedagoški pristop, je ključna umestitev v kulturno, zgodovinsko in politično obdobje. Kot duhovnik je deloval v družbenem okolju, z ljudmi, kar je s pridom izkoristil za uveljavljanje napredne razsvetljenske miselnosti, ki je pozitivno vplivala na življenje na Goriškem.

Opisala bom Staničev odnos do gorskega sveta; le-tega ne smatra za nekoristni prostor, namenjen zgolj raziskovanju. Za Staniča je bistveno odkrivanje novih poti, premagovanje nedosegljivega in lastnih zmožnosti, razvil pa je tudi globok estetski odnos do gora. S tem nazorom se je Stanič uveljavil kot začetnik modernega alpinizma.

Posebno poglavje bom namenila Staničevemu literarnemu ustvarjanju, uveljavil se je kot pesnik, pisatelj in prevajalec, ustanovil pa je tudi lastno tiskarno in knjigarno, s katero je pripomogel, da so imeli ljudje dostop bodisi do »strokovne«, bodisi do leposlovne literature.

Namen diplomske naloge je torej prikazati Staničev izjemen doprinos h kulturnemu, socialnemu in družbenemu življenju na Goriškem v prvi polovici 19. stoletja, ter osvetliti temeljne presežke, ki so izjemni še danes.

Delo bo temeljilo na obdelavi dostopnih virov in literature.

2 UMESTITEV V KULTURNO ZGODOVINSKI OKVIR

Valentin Stanič se je rodil leta 1774 v Bodrežu na Goriškem. Goriška je v tem času v družbenem in cerkvenem pogledu doživljala zelo razgibana leta.

Ozemlje je po ukinitvi Oglejskega patriarhata padlo v okvir Habsburške monarhije, ki ji je štirideset let (1740 – 1780) vladala cesarica Marija Terezija, od šestdesetih let skupaj s sinom, Jožefom II. To obdobje se označuje kot doba prosvetljenega absolutizma. Vodilno vlogo v politiki je cesarica namenjala duhovščini in vojski (Tominc, Brilej, 2000), kljub pobožnosti pa je bil njen način vladanja izrazito razsvetljensko usmerjen. Za namene uvedbe splošne vojaške obveznosti za vse moške med 17. In 40. letom je bil v sedemdesetih letih 18. stoletja izveden popis prebivalstva, ki je razkril katastrofalne življenjske razmere, v katerih so živeli kmetje. Popis je bil tako osnova za uvedbo t.i. terezijanskih reform, ki so temeljito posegle v življenje kmeta, pa tudi duhovščine in plemstva (Kač, 2011). Ena temeljnih reform, ki je imela za posledico kasnejše narodno prebujanje, je bila uzakonitev Splošne šolske uredbe v avstrijski monarhiji, ki je sicer uvajala poučevanje v nemščini, vendar pa se je zaradi neznanja nemščine v nižjih slojih postopoma uveljavljalo poučevanje v slovenskem jeziku (Marušič, 2009: 83). Marija Terezija je podpirala slovstvo, predvsem pesništvo, razvoj obrti in znanosti; na Dunaju je ustanovila čebelarsko šolo, ki jo je vodil prvi gorenjski čebelar Anton Janša (Demmerle, 2014: 163).

Jožef II. je izhajal iz načela, da spada v vladarjevo pristojnost vse, kar ni dogma ali strogo verska stvar (Jevnikar, 1988: 445), zato je radikalno posegel v cerkveno hierarhijo. Določal je razsežnost škofij ter razmejitev cerkvenih provinc.

Močno je omejil obstoj duhovščine, ukinil je kontemplativne duhovniške redove ter številne samostane, ki se niso ukvarjali z vzgojo in poučevanjem, z nego bolnih ali z gospodarsko dejavnostjo (Demmerle, 2014: 165). Razlastil je cerkvena posestva in omejil zavirajoči vpliv Cerkve na šolstvo in upravo (Lovšin, 2000). Leta 1773 je bil tako ukinjen jezuitski red, s tem pa goriško dijaško semenišče, leta 1783 tudi goriško bogoslovje, ki ga je ustanovil prvi nadškof v goriški nadškofiji, Karel Mihael Attems. V obdobju od 1783 do 1818 so bili tako bogoslovci napoteni na graško in ljubljansko državno semenišče, kjer pa se je vzgoja bodočih duhovnikov izvajala v okviru ozkih jožefinskih načel (Kralj, 2000: 163).

Jožef II. je odpravil je tlačanstvo, postopoma uvedel denarno rento, skrbel je za izobraževanje, zdravje in večje blagostanje ljudi, omogočil je osebno svobodo kmetov, lastninske pravice in dedovanje. Podpiral je kmetijstvo; kmetijske družbe so pospeševale kmetijstvo z uvajanjem novih kmetijskih kultur, podpiral je tudi obrt in industrijo. Reformiral je sodstvo, odpravil smrtno kazen, večino telesnih kazni in mučenj (Demmerle, 2014: 165). Za izobraženca na vasi je veljal duhovnik, mnogi od njih so se oprijeli fiziokratskih načel, eden najnaprednejših na Goriškem je bil gotovo Valentin Stanič. V svojem spisu o poti na Triglav je grajal duhovščino, ki je zaradi verske zanesenosti odklanjala najkoristnejše reforme cesarja Jožefa (Lovšin, 2000).

Staničev čas zaznamujejo zgodovinsko pomembne družbene, politične in socialne reforme štirih habsburških vladarjev, Marije Terezije, Jožefa II., Leopolda II in Franca I., ki so dokončno prekinile stari fevdalni red in vnesle prve zametke daljnosežnih družbenih sprememb, te pa so sredi 19. stoletja privedle do »pomladi narodov«. Evropski prostor je zaznamovala francoska revolucija, posledica katere je bil zaton starih monarhij in oblasti duhovščine, prihod Napoleona in uvedbe Ilirskih provinc, po propadu le-teh leta 1814 pa nastajanje liberalizma in narodnostno prebujanje evropskih ljudstev, med njimi tudi Slovencev. Kulturno delovanje v času štirih avstrijskih cesarjev je krepilo pripadnost narodnostni in jezikovni skupnosti (Marušič, 2009: 90). Obdobje po letu 1814 pomeni vrhunec Staničevega bogatega življenjskega ustvarjanja, ni pa doživel prelomnega leta 1848, leta »pomladi narodov«; njegovo življenjsko pot je prekinila usodna poškodba pri delu v gluhonemnici.

2.1 PREDHODNIKI VALENTINA STANIČA

Obdobje druge polovice 18. stoletja je zaznamovalo življenje in delo prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1711-1774; umrl je nekaj dni pred Staničevim rojstvom), ki je v osnutkih cerkvenih pridig zapustil dokaz, da je slovenščina prisotna in razširjena na slovenskih ozemljih ter poznana tudi v višjih družbenih plasteh in med intelektualci (Brecelj, 2009: 83). Drug dogodek, ki je pomembno vplival na narodno prebujanje, pa je že omenjena uzakonitev Splošne

šolske reforme, sicer še z nemščino kot uradnim jezikom, vendar je služila kot izhodišče za utrjevanje slovenske jezikovne skupnosti.

V 18. stoletju so številčno na ozemlju Goriške prevladovali Slovenci; precej manj je bilo Italijanov in Nemcev, ki pa so imeli bistveno boljši družbeni položaj. Do izrazitih narodnostnih opredeljevanj še ni prihajalo, tako je v družbi predvsem med izobraženci vladal t.i. deželni kozmopolitizem. Slovenci so predstavljali množico, ki je soustvarjala moč deželnega gospodarstva, prispevala k davkom in pošiljala svoje može v cesarsko vojsko. Iz brezimnosti mase so se dvigali posamezniki, ki se narodnostno (še) niso opredeljevali, vendar pa so z nekaterimi teksti v slovenščini pripomogli k vzdušju, v katerem je nastajala nova generacija narodnih buditeljev, med katere se uvršča tudi Valentin Stanič (Marušič, 2009).

Med Slovence, ki se s slovenstvom še niso identificirali, spada dr. Anton Muznik (1726-1803), ki je izdal zbornik o naravnih razmerah Goriške z naslovom *Clima Goritiense*. V njem navaja tri jezike, ki so se uporabljali na Goriškem, in sicer furlanščino, nemščino in slovenščino; v besedi Gorica prepozna slovenski izvor. Geografsko je slovenščino omejil na severovzhod in jug dežele; nemščina se je uporabljala v goriških šolah, italijanščina na sodiščih, bogoslužje se je opravljalo v vseh treh jezikih (Marušič, 2009).

Goriški duhovnik Andrej Lavrin (1743-1808) je kazal že večje vzgibe narodne zavesti. V furlanski zbirki poezije je objavil dve slovenski pesmi, leta 1786 pa pesmarico cerkvenih pesmi, kar se uvršča med prvi slovenske tiskane izdaje na Goriškem. Leta 1800 je sledil še katekizem za najmlajše (Marušič, 2009) .

Omeniti velja še nabožna pisca besedil v slovenskem jeziku, Jožefa Cusanija in Pavla Franceta Klapšeta, filozofa Ambrozija Redeskinija in Jožefa Misleja, zdravnika in filozofa (Marušič, 2009).

Fran Levec (1846-1916), Staničev kronist, med prvimi, ki omenjajo slovenščino na Goriškem, navaja italijanskega zgodovinarja in filologa, Alasia da Somarippa, ki je v začetku 17. stoletja prišel v Devin, kjer je naletel na njemu doslej neznan jezik, slovenščino. Slovensko je govorila večina Devinčanov, zato se je kot duhovnik servitskega reda z namenom učinkovitejšega pastoralnega dela odločil naučiti se novega jezika. V nekaj letih je slovenščino že dobro poznal, tako je leta 1607 v

Vidmu izdal italijansko-slovenski slovar z naslovom *Vocabolario Italiano e Schiavo*, ki velja za najstarejši ohranjeni slovenski katoliški tisk posvetne vsebine (Levec, 1873).

Levec omenja še Janeza Svetokriškega (1647, Sv. Križ na Vipavskem -1714, Gorica), duhovnika in kapucina, avtorja zbirke slovenskih pridig v osmih zvezkih, z latinskim naslovom *Sacrum promptuarium* (slov. Sveti priročnik) (Levec, 1873: 2).

Pavel Franc Klapše (1688, Kostel – 1772, Tomaj), župnik v Tomaju, je kot učni pripomoček dušnim pastirjem izdal iz različnih virov zbran krščanski nauk, z naslovom *Synopsis catechetica*. Delo je prvič izšlo leta 1743, drugič pa leta 1757 (Levec, 1873; Klapše, SBL, 11.5.2016).

Grof Janez Nepomuk Edling (1751, Gorica – 1793, Dunaj), referent deželne šolske komisije je bil utemeljitelj slovenske šole na Kranjskem, obenem pa je napisal več knjižic za ljudske šole in ljudske učitelje v slovenkem in nemškem jeziku (Levec, 1873: 4).

2.2 SODOBNIKI V ŠIRŠEM GEOGRAFSKEM PROSTORU

Staničevo preroditeljsko delo je bilo omejeno na Goriško. V njegovem času so na Goriškem delovali še nekateri narodni buditelji. Omeniti velja Petra Budina (1770-1858), rimokatoliškega duhovnika in šolnika, soustanovitelja goriške gluhonemnice in začetnika sodobnega pouka branja in pisanja. V samozaložbi je leta 1808 izdal slovenski abecednik *Novi ključ ali tabla za branje inu pisanje*, prvi ilustrirani abecednik, prirejen za branje in pisanje po glaskovalni metodi (Javornik, ur., 1987), zapustil pa je zbirko rokopisnih pridig v slovenskem jeziku (Brecelj, 2009).

Janez Bonež (1755-neznano) je bil goriški duhovnik, prvi cesarski župnik v Tolminu (postavljen leta 1784). Pisal je župnijsko kroniko, ko pa so Francozi z Ilirskimi provincami vdrl v Posočje, je napisal tudi tri antifrancoske in procesarske pridige v nemščini, od tega sta bili dve prebrani tudi v slovenščini (Lapanja, 2012).

Matevž Hladnik (1806-1865) je bil duhovnik in šolnik, zelo vnet za slovenski jezik, pogosto je objavljajal pesmi in prozo v Rokodelskih novicah (Marn, 1889).

Štefan Kociančič (1818-1883) je ob Staniču eden glavnih narodnih buditeljev na Goriškem. V gimnaziji se je spoznal s Staničem, ta pa ga je navdušil za slovenščino. Bil je profesor na goriškem bogoslovju, ukvarjal pa se je z leksigrafijo, jezikoslovjem, objavljali je jezikoslovne članke v slovenski periodiki (Lukman, 2013).

Stanič je sicer deloval na Goriškem, vendar je poznal sodobnike v širšem geografskem prostoru. To dokazuje knjigotrški katalog njegove knjigarne iz leta 1842 z naslovom *Perporočenja vredne bukvice za Slovence, ki se tudi v Gorici vdobijo*. V njem je navedenih 109 naslovov slovenskih knjig, to pa je zajemalo skoraj vso knjižno produkcijo v slovenskem jeziku tedanjega časa. V katalogu najdemo *Devištvo* Antona Martina Slomška, *Dušno pašo* misijonarja Barage, *Matiček se ženi* Antona Tomaža Linharta, *Krst pri Savici* Franceta Prešerna, *Pismenosti* Valentina Vodnika, *Slovnico* F. S. Metelka in druge. V tej zbirki je zastopano vse slovensko cerkveno slovstvo, posebno povesti iz Metelkove šole (Tominc, Brilej, 2000: 17).

Leta 1835 sta se Stanič in Anton Martin Slomšek srečala, Slomšek pa srečanje opiše takole: »*Ne bom pozabil vse žive dni, kako sva l. 1835 skoz Palmonovo v Oglej hodila, kako so mi iz visokega starega stolpa vse kraje nekdanjega imenitnega mesta razkazovali, pa tudi petokrat svoje ime na lino zarisali.*« (Slomšek, 1879). V Drobtincah je Slomšek leto dni po Staničevi smrti objavil njegov življenjepis, imenuje ga »*žlahtni kamen našega ljudstva...; ... vrl mož, ki je živel prav po domače, v njem je gorela sveta želja za Boga, našo sveto vero, za cesarja in deželo, za izobraževanje našega naroda... skrben oče, da je malo takih.*« (Slomšek, 1879). Ko je Slomšek leta 1946 začel izdajati Drobtinice, je Stanič naročil sto izvodov za Goriško, ki pa jih zaradi nepričakovane smrti ni dočakal.

Stanič je poznal osrednji knjižni jezik, toda sam v svojih delih ni vestno sledil jezikovnemu razvoju, zato je njegov jezik pomanjkljiv, teksti vsebujejo številne germanizme in narečne izraze. V predgovoru k *Pesmim za kmete ino mlade ljudi* pravi takole: »*Starih bukev navajenim bom prenov in novih prestar.*« (Koblar, Gspan, 2013). Staniču je bila pomembna preprostost in razumljivost teksta, predvsem pa sporočilnost, ki bi jo razumeli tisti, katerim je bila namenjena, torej domače, kmečko ljudstvo.

Dokazane so Staničeve povezave s Francom Serafinom Metelkom in Matijo Čopom. Metelko je Staniču poslal svojo slovnico, t.i. metelčico. Metelčica je za vsak glas

predvidevala posebno črko, rezultat je bila izjemno obsežna in zapletena abeceda. Metelku so očitali premočno naslanjanje na dolnjsko narečje. Stanič je v pismu Metelku izrazil nezadovoljstvo z novimi črkami, sam bi si želel bolj jasnih znakov. Najverjetneje je bil pristaš starega črkopisa (Koblar, Gspan, 2013).

Matija Čop se je na Staniča obrnil s prošnjo po podatkih o vseh slovenskih tiskih na Slovenskem, Stanič v odgovoru našteva svoje dosedanje izdaje, prevode in originalne vire (Koblar, Gspan, 2013).

Po izidu Bleiweisovih Rokodelskih novic (1843) je Stanič le-te širil med kmeti in gospodo, sam je bil naročen na devet izvodov, pridobil pa je tudi nekaj deset naročnikov (Koblar, Gspan, 2013).

3 ŽIVLJENJE IN DELO

Valentin Stanič se je rodil leta 1774 v Bodrežu, majhni primorski vasici na Goriškem, očetu Andreju, premožnemu kmetu, in materi Mariji r. Ipavec, kot eden od šestih otrok. Domačiji se je reklo pri Cerovškovih. Oče si je želel, da bi se oba moška potomca šolala, vendar šole v Kanalu ob Soči takrat še ni bilo, zato je oče prosil znanca s Tolminskega, da dečka uvede v svet branja in pisanja. Valentin je pokazal precejšen talent in bistro glavo, zato se je oče odločil, da ga pošlje v osnovno šolo v Trbiž. Tam naj bi ostal dve leti, predvsem z namenom učenja nemščine, ki je bila v času Marije Terezije edini uradni jezik monarhije. Slovenščina se je sicer že pojavljala v šolah, saj je bil nemščina preprostemu kmečkemu ljudstvu neznana (Tominc, Brilej, 2000).

Oblast je po smrti Marije Terezije leta 1780 prevzel cesar Jožef II. Med njegovo vladavino se je Stanič šolal v Celovcu, kamor naj bi prišel okrog leta 1789. V Celovcu je dokončal še tri razrede osnovne šole in dva razreda gimnazije, šolanje pa je od leta 1793 nadaljeval v Salzburgu. Goriško semenišče, ki ga je leta 1757 ustanovil nadškof Attems, je Jožef II. ukinil. Želel je namreč, da se bogoslovci šolajo na novo ustanovljenih t.i. generalnih semeniščih, v katerih naj bi pridobili poenoten cerkveni poduk, predvsem pa enotne razsvetljske poglede po meri tedanje oblasti (Jevnikar, 1988). Eno takih semenišč je bilo tudi v Gradcu, bližje Staničevemu rodnemu kraju. Semenišče v Gradcu je bilo namenjeno notranji Avstriji, torej tudi Trstu in Gorici (Jevnikar, 1988). Odločitvi, da šolanja ne nadaljuje v bližnjem Gradcu, temveč v bolj oddaljenem Salzburgu, botruje vpliv Staničevega dobrotnika, kanalskega dekana Ivana Soviča, ki ni bil naklonjen Jožefovim cerkvenim reformam. Po mnenju Soviča je graška bogoslovna šola bodoče duhovnike pripravljala zgolj na služabništvo tedanji oblasti. Drugi razlog za šolanje v Salzburgu pa je že prej omenjena ukinitvev goriškega semenišča; to je bilo ponovno odprto šele leta 1818 (Jevnikar, 1988).

3.1 SALZBURŠKO OBDOBJE (1792 – 1802)

V Salzburgu je Stanič končal gimnazijo, se vpisal na bogoslovje, študiral pa je tudi matematiko, prirodoslovje, fiziko, astronomijo in filozofijo. Ker ni imel domačega finančnega zaledja, se je preživljal s poučevanjem meščanskih otrok; kanalski dekan Ivan Sovič mu je priskrbel brezplačno prehrano v enem tamkajšnjih zavodov za študente teologije.

V Salzburgu, mestu med gorami, se je Stanič zelo dobro počutil. Končal je gimnazijo, leta 1798 pa je začel študirati bogoslovje. Ob tem se je aktivno ukvarjal z naravoslovnimi vedami, matematiko in astronomijo; kot učenec benediktinskega patra in profesorja matematike Ulricha Schieggga s salzburške univerze je leta 1800 sodeloval v znanstveni odpravi na Grossglockner, kjer je izmeril višino Grossglocknerja in opravil merjenja s termometrom, barometrom in hidrometrom (Tominc, Brilej, 2000).

Kmečki mladenič iz Posočja je v osmih letih svojega bivanja v Salzburgu postal ena bolj prepoznavnih osebnosti v svetovljanskem mestu. Prevezel je vodilno vlogo pri raziskovanju salzburških gora. V nemškem jeziku je pisal pesmi in prispevke za takratni vodilni časopis *Intelligenzblatt*, poleg duhovništva pa se je ukvarjal z nabiranjem in preučevanjem kamnin, planinskega cvetja, z raziskovanjem in prvimi pristopi na doslej neosvojene vrhove, z merjenjem višin ter izzivanjem življenjskih nevarnosti na prepadnih grebenih. Vse to je bilo marsikomu nerazumljivo, nenavadno in za bodočega duhovnika celo neprimerno. V Salzburgu se je Stanič v polnosti navzel razsvetljenskih načel, potegnilo ga je v vrtinec raziskovanja neznanega, skrivnostnega in navadnim smrtnikom nedotakljivega in nedosegljivega. Staničev nemirni duh je dobil krila (Bizjak, 2009: 193-205).

3.2 BANJŠICE IN ROČINJ (1802 – 1819)

V začetku leta 1802 je bil Stanič na svojo prošnjo posvečen v duhovnika. Po posvetitvi se je iz Salzburga peš odpravil proti Goriški, pot je opravil v zgolj šestih dneh. V Kanalu od Soči je 20. februarja 1802 pel novo mašo. Vrnil se je v Salzburg, kjer je kaplanoval do novembra 1802, ko se je dokončno poslovil od Salzburga, od gora v okolici, in prevzel službo kaplana na Banjški planoti, kjer je ostal šest let in pol.

To obdobje je moralo biti za mladega kaplana nemirnega duha, svetovljana in raziskovalca, težko. Iz Salzburga, središča učenosti in stičišča znanstvenikov, so Staniča poslali na odročno planoto, med skromne, a dobre ljudi, ki so gore sicer gledali vsak dan, a pomenile jim niso ničesar. Vse njihovo bivanje je bilo usmerjeno v preživetje v skromnih življenjskih pogojih. Stanič je začel iz nič, v nekaj letih svojega službovanja na Banjšicah pa je bistveno pripomogel k izboljšanju kvalitete življenja na planoti (Bizjak, 2009: 201).

Delo na Banjšicah je bilo težko, Stanič je kaplanoval desetim raztresenim vasem. Dela se je lotil z vso vnemo. Kmete je poučeval o kmetijstvu, sadjarstvu in umnem gospodarjenju. Ustanovil je šolo, v kateri je sam izdelal lesene klopi in stole. Poučevanja se je lotil z novim pristopom, otroke je o koristnih rečeh poučeval na prostem, z metodo izkustvenega učenja; reševali so uganke, pozimi spoznavali snežne radosti. Stanič je izrazito poudarjal pomen gibanja in fizične pripravljenosti, kar je temelj za zdravo življenje.

Iz Gorice je Stanič prinesel ročno tiskarno, s katero je tiskal narodne pesmi in gradivo, ki ga je sam zbral in priredil za tisk. Vedno je rad priskočil na pomoč, ne glede na vrsto in težavnost dela. V splošnem se ga je držal sloves mojstra za vse.

Ob vsem tem pa je rad planinaril. Večkrat je izginil za nekaj dni, odpravil se je v neznane gore Karnijskih in Julijskih Alp. Dosegel je nekatere najvišje vrhove v Posočju, osvojil je Mangart, Krn, Prestreljenik, leta 1808 se je vzel na vrh Triglava in mu prvi izmeril višino. Domačini niso razumeli, kakšna sila vleče gospoda v gore; njegova popotovanja so smatrali kot nevarna, nepotrebna, nekoristna in statusu duhovnika neprimerna (Tominc, Brilej, 2000).

Stanič je marca 1809 postal vikar v Ročinju, kjer je ostal do leta 1819. Tu je poleg duhovniškega nadaljeval svoje prosvetiteljsko delo. Tudi v Ročinju je ustanovil šolo; pomanjkanje šolskih gradiv ga je povezalo z ljubljanskim profesorjem bogoslovja in kasnejšim nadškofom, Jožefom Wallandom, ki mu je priskrbel potrebna šolska gradiva. Tudi v Ročinju je osnoval tiskarno in izdal ter med ljudmi širil dve drobni knjižici, iz latinščine prevedeni cerkveni pesmi »*Sacris Solemnis*« ali »*Zerkovna pejssem od svetiga Reshnjega Telessa*« in »*Stabat mater dolorosa*« ali »*Zerkovna pejssem od shalostne matere Boshje*«, k obema pa je priložil še svojo pesem »*Na moje lube sholerje in sholerze*«, v kateri poudarja pomen učenja in znanja:

*»S'oč'te enkrat veseliti
Mo'rte zdaj se rad vučiti,
H' dobrim' nucat to mladost!
Zdaj je čas tu dobru sjati,
De bote mogli spravlati
Enkrat fruge za starost!
S'cer se bomo zapustili,
En od drugga se ločili,
Al moi navk ostan' per vas!
Srečni vi in jest, ak' bomo
Dobri šli prot' naš'mu domo,
Tam Bog razvesseli nass!«
(Levec, 1873: 13)*

Nadaljeval je z modernim pedagoškim delom, velik poudarek je dal na fizično aktivnost in razvijanje spretnosti. Otroke je učil plavati, iz lastne izkušnje je vedel, da človeku takšna veščina lahko reši življenje, saj je v mladosti sam skoraj utonil. Učil jih je tudi plezanja in gibanja v gorah, da bi se sami znali obvarovati pred nesrečnimi padci. Poleg izletov je otroke pogosto peljal h »Turškemu križu«, znamenju nad Sočo, kjer je bilo le malo prostora za gibanje, globok prepad pod znamenjem se je končal v šumeči Soči. Otroke je pustil plezati okrog znamenja, prej pa jih je z vrvjo ustrezno zavaroval. Narava je Staniču služila kot učilnica na prostem, pouk so otroci doživljali kot del življenja.

Učence, stare in mlade, je učil branja, pisanja, naravoslovja, zvezdoslovja, pogosto pa so ob večerih poslušali tudi pravljice.

Tudi njegove pridige so bile vzgojne; vanje je vpletal navodila za umno gospodarjenje in življenje.

Slovel je kot umen gospodarstvenik in agronom, uredil je prvo drevesnico na Goriškem, kmete je učil cepljenja dreves in jih oskrboval s kvalitetnimi sadikami.

Stanič se je izkazal tudi na zdravstvenem področju, kmalu po odkritju cepiva proti črnim kozam je začel sam cepiti ljudi. Ker ni imel primerne zdravniške opreme, je cepil kar s trni črnega trna.

Bil je velik dobrotnik ljudi in socialni delavec. Po vzoru razsvetljenskih idej se je čutil dolžnega pomagati ljudstvu, da bi se izkopal iz ponižujočega socialnega in gospodarskega stanja. Bil je globoko veren, vera pa mu je dajala moč biti ljudem v

oporo tudi v najhujših nesrečah (Jevnikar, 1988: 446). Marijan Breclj o Staniču pravi takole:

»Med ljudi je hodil, kot Kristus njim enak, pomagal jim najprej na telesu, da je mogel potem tudi njihove duše za božjo čast vnemati. Vse njegovo delo (pa naj si bo pisana pesem ali zapeta melodija, telesna ali duhovna dela usmiljenja) so pravzaprav le izhodišče za njegovo pastoralno delovanje.« (Breclj, 2009: 55).

V času hude lakote v letih 1816 in 1817 je najbolj pomoči potrebnim razdajal lastno hrano. Ko so se Francozi leta 1813 po propadu Ilirskih provinc umikali z Goriške, so za seboj porušili most v Kanalu. Stanič je v želji, da bi zagotovil ljudem delo in s tem zaslužek, pisal cesarju Jožefu prošnjo za obnovitev mostu. Kmalu zatem so se začela obnovitvena dela, kjer je marsikdo našel delo, tako so ljudje lažje preživeli obdobje lakote in suše. Prošnja avstrijskemu cesarju je bila pisana na Staniču lasten, šegav način:

*» Uns drückt Not,
Franz, gibt Brot!
Sonst o Gott,
Scneller Tod!«* (V. Stanič)

*»Sila nas stiska,
Franc, dajte kruha!
Če ne, o Bog!
Hitra bo smrt!«* (prev. A. M. Slomšek)

(Tominc, Brilej, 2009: 15)

Slika 1: Kanal ob Soči. Vir: <http://www.delo.si/clanek/117406>

Danes stoji most na istem mestu kot v Staničevem času; je popolnoma prenovljen, ohranjen je le kopni del mostu. Zasnova mostu ostaja enaka.

3.3 GORIŠKO OBDOBJE (1819 – 1847)

Leta 1819 je postal goriški škof Jožef Walland. Walland je Staniča globoko cenil, »zaradi zaslug v dušnem pastirstvu in v šolskem pouku mladine kot tudi zaradi njegovih zmožnosti...« ga je povišal v kanonika goriškega stolnega kapitlja (PBL, 1988: 446). Obenem je bil imenovan tudi za šolskega nadzornika za goriško nadškofijo, za konzistorialnega svetnika in za referenta za šolske zadeve pri državni upravi v Trstu. Še naprej je nadaljeval s svojim razsvetljskim delom, velik poudarek je dal na širjenje slovenske besede med prebivalstvom. Nadaljeval je s pridigami v slovenščini, šolo v slovenščini, pa tudi pesnil je v ljudem razumljivem domačem jeziku. Leta 1822 izšla prva tiskana knjiga v slovenskem jeziku na Goriškem, pesniška zbirka z naslovom »*Pesme sa kmete ino mlade ljudi*«, ki je dočakala tudi drugo izdajo leta 1838. V predgovorih pesniških zbirkam, ki jih je Stanič izdal, je mogoče opaziti živo narodno zavest in težnjo pomagati domačemu človeku do slovenske tiskane besede. Ljudje sicer za tisk niso kazali pretiranega zanimanja, pa vendar se Stanič ni vdal in je v svojem stanovanju uredil slovensko knjigarno, prvo take vrste v Gorici. Kasnejša poročila in katalog kažejo, da so bila v njej zbrana vsa tiskana dela v slovenščini, kar jih je izšlo v slovenskih pokrajinah od Vodnikovih časov do leta 1840. Tema Staniču ni bila pomembna, važno je bilo, da je knjiga pisana v slovenščini. Po Goriškem je širil časopis Kmetijske in rokodelske novice, ki so izhajale od leta 1843 (Tominc, Brilej, 2009).

Znano je Staničevo prijateljevanje z Antonom Martinom Slomškom, ki ga je leta 1835 v Gorici tudi obiskal. Stanič ga je peljal v Oglej in mu z zvonika bazilike navdušeno razkazoval vrhove gora, skupaj pa naj bi načrtovala tudi ustanovitev prve slovenske knjižne založbe. Namera se za časa Staničevega življenja ni uresničila, je pa leta 1852 Slomšek ustanovil založbo Družba sv. Mohorja, ki še danes deluje kot Mohorjeva družba.

3.3.1 DRUŠTVO PROTI MUČENJU ŽIVALI

Na stara leta se je Stanič posvetil ustanavljanju humanitarnih društev. Leta 1845 je s profesorjem bogoslovja Antonom Füstrom osnoval društvo proti mučenju živali, ki je bilo prvo take vrste na Goriškem. Namen društva je bil zaščititi nemočne živali pred nepotrebnim in nesmiselnim trpljenjem. Prizadevali so si odpraviti vsaj najbolj okrutne načine ravnanja, kot je bilo npr. neprimerno prevažanje klavne živine in delovni pogoji vprežne živine, mučenje iz razlogov praznoverja ali zgolj zabave (Peterlin – Neumaier, 2009: 214). V pismu podpore dr. Ignazu Pernarju, ustanovitelju krovnega društva proti mučenju živali v Münchnu, je izrazil obžalovanje, »*da je po eni strani ljudstvo na Goriškem še zelo nazadnjaško, da ne uvidi, da so živali božji stvor, ki jih sicer smemo koristiti, a ne mučiti, po drugi strani, da se mladini v šoli doprinaša samo znanje, ne pa tudi srčna kultura. Na podeželju so ljudje večinoma tako surovi in gospodarsko nespametni, da svojo živino s stradanjem in preoblaganjem uničujejo, namesto, da bi jo skušali čim bolj koristiti v svoj prid.*« (Peterlin – Neumaier, 2009: 212-213). Da bi opozoril ljudi na tematiko mučenja živali, je iz nemščine prevedel zbirko kratkih zgodb z naslovom *Kratke povesti s podobami* (PBL, 1988: 449). Društvo je imelo na Goriškem velik uspeh, leta 1846 je štelo že okrog tisoč članov, za leto 1847, ko je bilo delovanje društva na višku, pa podatkov ni. Stanič si je prizadeval, da bi nauk o ustreznem ravnanju z živalmi prišel tudi v šolske učbenike, vendar mu to žal ni uspelo. Med kmečkim prebivalstvom se nova načela niso ustrezno prijela, šele uvajanje denarnih in zapornih kazni (1846) za neprimerno ravnanje je vneslo spremembe v ravnanje ljudi. Leta 1847 je Valentin Stanič umrl, z njegovo smrtjo pa je zamrlo tudi delovanje društva (Peterlin – Neumeir, 2009: 209-238).

Z delovanjem društva proti mučenju živali pa je povezan tudi nastanek edinega portreta Valentina Staniča; izdelal ga je slikar Wilhelm Gail leta 1846 na proslavi ob sprejemu princa Edvarda in dr. Ignaca Pernarja med častne člane Goriške kmetijske družbe (Peterlin – Neumaier, 2009).

Slika 2: Litografija Valentina Staniča, izdelal Ignaz Fertig po risbi slikarja Wilhelma Gaila leta 1846

Vir: <http://www.geocacher.si/po-stopinjah-valentina-stanica/>

3.3.2 USTANOVITEV GLUHONEMNICE

Stanič je leta 1840 ustanovil prvi specializiran zavod za slušno in govorno prizadeto mladino in otroke oz. t.i. gluhtonemnico na Slovenskem. Gluhonemi sicer niso imeli ustrezne oskrbe in so bili obsojeni na »brezperspektivno životarjenje«. Pri svojem delu šolskega nadzornika se je Stanič srečal tudi s problemom izobraževanja slušno in govorno prizadete mladine. Po avstro-ogrskih statističnih podatkih je imela Primorska od vseh avstro-ogrskih dežel največji delež gluhtonemih (79 na 100.000 prebivalcev). Stanič je prepoznal resnost problema in se z vso vnemo lotil reševanja le-tega. Posebej ga je navdušilo leta 1836 izdano delo »*Versinnlichte Sprach – und Deklehre*« (Nazoren pouk govora in mišljenja) najbolj znanega dunajskega surdopedagoga, Frančiška Hermana Czecha. V omenjenem delu je Czech propagiral

poučevanje s telesno-gibalno govorico. Delo je veljalo kot uradni učbenik na vseh vseučiliščih, semeniščih in učiteljskih pripravnicah cesarstva, leta 1836 je bilo z državnim aktom razposlano vsem škofijam, da bi se tudi duhovniki in učitelji s pomočjo metode kretanja posvetili izobraževanju gluhoneme mladine (Uršič, 1988: 454-457).

Na območju Avstro-Ogrske je sicer delovalo nekaj podobnih zavodov, vendar nobeden na območju slovenskih pokrajin, obstoječi zavodi niso zadoščali niti za potrebe svojega območja, veliko oviro pa je predstavljala lokalna naravnost zavodov in poučevanje v tujem jeziku. Stanič je tako videl edino rešitev v ustanovitvi lastne gluhonemnice, za kar pa ni zadoščala samo dobra volja, potreben je bil predvsem denar, ki ga je Stanič z veliko vnemo zbiral med duhovščino, izobraženci in prebivalstvom, velik del pa je prispeval tudi sam. Z ustanovno sejo 22. aprila 1840 je bila tudi uradno ustanovljena prva gluhonemnica na Goriškem.

Delu z gluhonemimi se je Stanič ves posvetil, zavod je želepe uspehe, tako je leta 1842 pridobil državno finančno podporo, denar pa je iz svojega žepa prispeval tudi cesar Ferdinand. Delovanje gluhonemnice je stalo na trdnih finančnih temeljih, prihajalo je vse več gojencev; večje potrebe so narekovale nakup novih prostorov, v teh pa je gluhonemnica delovala 140 let.

Poleg Staniča velja omeniti še profesorja z goriškega semenišča, Janeza Budala, ki je brezplačno prevzel ravnateljstvo in zavod vodil do leta 1843. Na mestu ravnatelja ga je nasledil poznejši tridentinski škof dr. Della Bona, od leta 1846 pa do svoje smrti je ravnateljval kar Stanič sam.

Valentin Stanič je umrl 29. aprila 1847. Njegovo življenjsko pot je končala usodna poškodba pri delu v gluhonemnici. Precenil je svoje fizične moči z dvigovanjem težkega bremena pri popravilu stavbe gluhonemnice, usodno se je poškodoval in v nekaj dneh umrl (Uršič1988: 454-457).

Goriška je izgubila »na vse strani pridnega, neutrudljivega in neprecenljivega moža, pa tudi slovenščina gorečega prijatelja in podpornika« (Cigale, Novice). Vajen vse življenje skrbeti za druge, je svoje premoženje v oporoki zapustil dobredelnim ustanovam: goriški gluhonemnici, študentskemu skladu za revne otroke in Društvu proti mučenju živali (Kralj, 2009: 168).

3.4 STANIČEV IZGLED IN ZNAČAJSKO LASTNOSTI

Stanič je bil velik, koščen, suh, močan mož, s trdno telesno konstitucijo. Kot otrok je padel v domače ognjišče in si poškodoval oči, poškodba ga je spremljala celo življenje. Levec navaja, da je imel »krvave trepalnice, tako da ga je bilo strašno pogledati« (Levec, 1873: 33). Govoril je glasno in odrezavo, ni bil ljubitelj leporečenja, povedal je naravnost in brez olepšav.

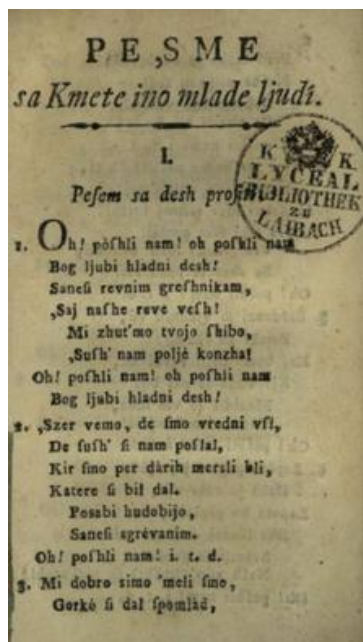
Edini portret je naslikal slikar Gail, iz tega dela izhajajo vsa nadaljnja upodabljanja.

V Levčevih zapiskih najdemo tudi vpogled v Staničevo zasebno življenje, povzeto po pripovedi starih Ročinjcev. Posebno prijazen z nikomer ni bil, nikoli ni delal razlik med mladimi in starimi, dečki in deklicami, še z najmanjšim se je pogovoril in poigral. V nobeno hišo posebej ni zahajal, čez tuj prag je stopil samo po službeni dolžnosti. Imel je svojo kmetijo, veliko živine in nekaj zemlje v najemu. V življenju je bil zmeren, gostij ni nikoli prirejal, gospode k sebi ni vabil, če pa ga je kdo obiskal, ga je dobro pogostil. Sirotam in ubogim je razdajal z obema rokama. Sam ni nikoli miroval, vsi okrog njega so morali delati, rad je imel red in urejenost. Vsakega novega dela se je lotil, vse mu je šlo dobro in hitro od rok. Zelo je imel rad otroke in jih je redno zbiral okoli sebe, med njimi pa se je tudi sam pootročil. Svojim faranom ni bil samo dušni pastir, v vsaki sili jim je bil pomočnik, v javnih zadevah vodnik in v vsaki novi dejavnosti učitelj.

(Levec, 1873: 18, 33).

4 LITERARNA DELA VALENTINA STANIČA

Valentin Stanič je začel z literarnim ustvarjanjem že v študentskih letih v Salzburgu. Iz tega obdobja izvira Staničeva prva pesem *Večerna pesem fantiča*. S pesnenjem je nadaljeval tudi na Banjšicah, kjer je za ljudsko petje pisal in prirejal posvetne in cerkvene pesmi. Spodbujal je ljudsko petje, okoli sebe je zbiral otroke in odrasle in jih učil petja z namenom ohranjanja slovenskega jezika in prebuditve želje po bolj dostojanstvenemu življenju. Pesmi je tudi sam tiskal v lastni priročni tiskarni. Pesmi s cerkveno in posvetno vsebino je pesnil sam, prav tako pa jih je tudi prevajal in nemščine in latinščine. Leta 1807 je natisnil pesem *Pesm per predomishlovajnu Jesusoviga terplenju*, v Ročinju leta 1813 pesem *Sacris solemniss* ali *Zerkovna pejssem od svetiga reshnjega Telessa*, *Na moje lube sholerje in sholerze* (1816) in *Stabat mater* ali *Zerkovna pejssem od shalostne matere Boshje* (1816). V Gorici je leta 1822 izdal svojo najbolj znano zbirko ***Pesme sa Kmete ino mlade ljudi***, ki je doživela tudi drugo izdajo leta 1838. Zbirka vsebuje 24 pesmi z različno vsebino: opeva in opisuje kmečko delo, oranje, prošnje za lepo vreme in dež, opisuje slabo in dobro letino, povzdiguje kmetovo veselje do dela, do življenja na svetu, ki ni solzna dolina.

Slika 2: Pesme za kmete ino mlade ljudi

Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Pesme_za_kmete_ino_mlade_ljudi

Opiral se je na nemške zglede, prevajal in po svoje prepesnil je pesmi iz Mildheimske pesmarice (Mildheimiscehs Liederbuch, 1799). V čast škofu Wallandu je spesnil izvirno pesem *Zdihovanje ovčic po pastirju* (1818). Leta 1826 je v Vidmu izšla obsežna zbirka *Molitve in premishlovanja per objiskovanju shtirih k'sadobljenju odpustkov svetiga leta odlozhenih zerkva*. V njej je molitev, ki je bila napisana v času velike lakote med leti 1816-17, nauki, litanije in psalmi. Med pomembnejša dela se uvršča še prevod Bürgerjeve romance *Cesar in prelat* (1828), avtorsko delo *Vakanze* (najprej objavljeno v nemščini z naslovom *Ferienfahrlied*, 1834). Stanič je svoje pesmi objavljali tudi v Rokodelskih novicah, tako je leta 1843 napisal zadnjo in najboljšo pesem *Hvala vinske trte* (PBL, 1988: 447).

S Staničevim pesniškim ustvarjanjem se je ukvarjal Taras Kermauner s svoji knjigi *Poezija slovenskega zahoda, 3. del*. Kermauner v Staničevih delih izpostavi sintezo srednjeveškega cerkveno teološkega duha z elementi močnega razsvetljenstva. Poetična plat Staničevih del sicer ni primerljiva z Valentinom Vodnikom, je na ravni poetike tistega časa; sporočilnost je bolj pomembna od forme. Pesmi so pisane za ljudstvo, ljudsko petje, so ljudem razumljive, vsebina pa se nanaša na teme, s katerimi se je ljudstvo srečevalo. Stanič je vnet za razum, za delo, njegovo temeljno naziranje je razsvetljijsko, še vedno pa neločljivo povezano z Bogom kot bistvom vsega. Bog idealno ureja svet, onemogoča zlo in moči kaosa. Bistvena je pokornost človeka Bogu, Stanič le Bogu dovoli, da je gospodar. Pa vendar njegove pesmi niso le rima prevod katoliške moralke, temveč imajo religiozno, filozofsko in etično naziranje; v njih se zrcali temeljno vprašanje, *kako živeti srečno, kako premagati strah*. Pesmi so posvečene delu, življenju, hvali Boga. Veselje in radost sta tudi najbolj pogosto uporabljeni besedi v Staničevih delih. Veseliti se in hvaliti Boga – to je recept za srečno človeško življenje. Bistveno je delo, je ponotranjeno kot osrečujoča vrednota, zemljo pa je Bog dal človeku, da si materialno opomore. Zemlja ni raj, je pa prostor, ki z zdravim razumom prinese radost. Kmet je Staničev simbol pravega človeka, kar jasno izrazi tudi v pesmi *Kmetovski stan*:

*Stan kmeta vreden je časti,
za nas kmet trudi se.
Kdor kmeta stan zasramoti,
sam malovreden je.
Še pred ko sonce gori gre
že dela kmet terdo.
In stri, kar vsakmu k pridu je*

veselje mu je to.

V Staničevih delih in naziranju ni hrepenenja po izgubljenem rajju, čutiti pa je notranji mir in zadoščenje človeka, ki opravlja v trdem delu svojo zemeljsko dolžnost in je pri tem radosten (Kermauner, 2009: 289-304).

Staničeva pesniška ustvarjalnost nima umetniških ambicij, bistvena je vsebinska sporočilnost in spevnost. Pesmi so preprosto zgrajene, uporablja germanizme in mestoma napačne kanalske izraze, pa vendar je Staniču bistveno izražanje v slovenskem jeziku, jeziku domačega človeka (PBL, 1988: 447).

4.1 PLANINSKI SPISI

Valentin Stanič je bil zavzet gornik, začetnik evropskega modernega alpinizma, čemur se bom bolj podrobno posvetila v naslednjem poglavju. Na tem mestu, kjer je govora o Staničevih literarnih delih, pa naj izpostavim nekatere planinske spise, ki vsebujejo opise vzponov, znanstvene podatke in njegovo doživljanja gora. Izvemo tudi marsikaj o Staničevem pogledu na družbena dogajanja na Goriškem.

Evgen Lovšin je Staničevo planinsko prozo opisal takole: »Staničevi opisi so primer jasnega, objektivnega prikazovanja ne samo pokrajinskih razgledov in panoram, kar so ljudje takrat prvič doznali, ne samo znanstvenih rezultatov iz meteoroloških in višinskih merjenj, petrografije in flore, temveč tudi opisov alpinističnih dejanj in v zvezi z njimi njegovega duševnega odziva. Temu planincu je človek, cvetlica, živad in skala predmet opazovanja, vesoljstvo s svojim prvim glasnikom soncem pa predmet občudovanja. Zares, Staničeve spise odlikujeta polna vsebina in iskren zanos.« (Lovšin, 2000: 52).

- ***Etwas über meine Exkursion auf den Schafberg bei St. Gilgen (1801)***

Prevod dr. Jože Lovrenčiča z naslovom *Nekaj o moji ekskurziji na Schafberg pri St. Gilgnu* je bil leta 1924 objavljen v časopisu Slovenec.

V spisu Stanič opiše pot na Scahfberg, navdušuje se nad botaničnim bogastvom in raznolikostjo Schafberga. Razgled z vrha poplača ves trud in napore, Stanič se kar ne more odtrgati od čudovitega razgleda. Na vrhu opravi meritve z barometrom,

termometrom in kotomerom, navede lastne meritve ter vzporedne meritve prof. Schiegga v Salzburgu. Ob sestopu okrca neprijazne planšarje, ki popotnikom niso izkazali dolžnega gostoljubja. Spis je bil leta 1801 objavljen v časopisu *Intelligenzblatt von Salzburg* (Stanič, 2000: 117-121).

- ***Etwas über meine Reise auf den Triglou in Oberkrain***

Spis v nemščini je Stanič napisal leta 1808, ga leta 1847 poslal Bleiweissu za objavo v *Novicah*, žal pa je delo obležalo v predalu do leta 1857, ko je bilo po delih objavljeno v časopisu *Laibacher Zeitung*, daljši izvlečki so bili objavljeni v časopisu *Zeitschrift des Deutsch-österreichischen Alpenvereines (1885)*. Delo sta prevedla Ivan Kogovšek in dr. Joža Lovrenčič, s slovenskim naslovom *Nekaj o moji poti na Triglav na Gorenjskem, začeti 18. septembra 1808*. Prevod je bil leta 1924 objavljen v *Planinskem vestniku*.

Stanič je v spisu opisal svoje vzpenjanje na Triglav, zanimivo pot z Goriške preko Bohinjskih planin na Koroško, kamor se je namenil obiskati svojega prijatelja in dobrotnika, generalnega vikarja Sigismunda Antona Hohenwarta. Poleg podrobnih opisov poti Stanič opisuje ljudi in kraje, ki jih je obiskal, vrednoti mišljenje in nazore izobraženstva, prepozna težave kmečkega prebivalstva, obuja spomine na svojo mladost in išče odgovore na vprašanja, ki se mu porajajo med tedanjim delovanjem med ljudstvom (Lovšin, str. 46), ob tem pa pokaže svojo izrazito praktično naravo. Že v začetku spisa, kjer opisuje slabo pot do današnjega Mosta na Soči, graja lokalno oblast, ki se je uprla prenovi ceste, ki bi povezala kanalski in tolminski sodni okraj. Graja duhovščino, ki ljudstva ne spodbuja pri upoštevanju dolžnosti do posvetne oblasti, zato je marsikatera koristna odločba slabo izvedena ali pa sploh ne. Duhovščino žene slepo sovraštvo do Jožefa II., kateremu se ob vsaki priložnosti posmehujejo, zato ni čudno, da tudi med ljudmi ne uživa spoštovanja. Na tem mestu pride na dan Staničeva globoka privrženost in spoštovanje do nekdanjega cesarja in reformatorja, opiše ga z besedami: »...največjemu pospeševalju pravega in trajnega blagostanja človeštva, nenadomestljivemu in nepozabnemu Jožefu II. ...« (Stanič, 2000: 96). Kljub temu, da je Jožef II. močno omejil delovanje Cerkve, je Stanič prepoznal pozitivne učinke reform, ki so močno izboljšale splošno stanje v življenju kmečkega prebivalstva.

Stanič obuja spomine na mladostna celovška leta: »Kar se tiče prave in trajne zabave, presegata ti dve leti vsa druga študijska leta. Le kako je človek z malim zadovoljen in često z obilim nezadovoljen!« (Stanič, 2000: 103).

V spisu Stanič opisuje svoj odnos z Antonom Kosom, legendarnim triglavskim vodnikom, ki je tudi njega spremil na vrh Triglava. Iz napisanega je razvidno, da je Staniču Kosova navzočnost odveč, večkrat podvomi o potrebnosti njegove prisotnosti. Opiše ga kot *prebrisanega in lenega vodnika, ki »si je sicer prizadeval že ves čas, kar sva bila na poti, da bi me strašil s svojim pripovedovanjem, vedno me tolažeč, da svojega cilja prav gotovo – ne bom dosegel.«* (Stanič, 2000: 112) Vrh sta kljub Kosovem nasprotovanju dosegla oba, ob povratku pa sta se s Staničem sprla glede plačila. Na tem mestu Lovšin Staniča opiše kot oblastnega, prepirljivega in neukročenega moža, ki je po krivici spravil Antona Kosa na slab glas (Lovšin, 2000: 107). Stanko Klinar se v pripisu Staničevemu spisu postavi Staniču v bran, domnevne lastnosti, »posledice mladostnih grehov« naredijo Staniča še bolj človeškega, obenem pa ugotavlja, da so imele vse velike osebnosti nekoliko koleričen značaj in so zato toliko dosegle (Klinar, 2000: 115).

Stanič in Kos sta vrh Triglava dosegla 23. septembra 1808. Stanič je z barometrom prvi izmeril vrh Triglava, opisal pa je tudi občutek vzvišenih čustev, ki so se porajala ob izjemnem fizičnem dosežku in zmagi volje nad telesom: »Človek, kako majhen si, kako slab po telesu – a kako velik po svojem duhu! – Prah bodo tvoje kosti, prst bodo te skale – toda tvoja duša je neminljiva!« (Stanič, 2000: 113)

(Stanič, 2000: 95-116)

Slika 4: Triglav in Staničeva koča

Vir: http://www.gorniki-brestanica.si/opisi/2012_rjavina_cmir.html , 26.4.2016

Vrh Triglava je bil sicer dosežen že leta 1778, ko so na pobudo Žige Zoisa nanj priplezali *štirje srčni možje*, Luka Korošec, rudar iz Gorjuš, Matevž Kos, rudar iz Jereke, Štefan Rožič, lovec na gamse, in Lovrenc Willomitzer, zdravnik iz Stare Fužine, ki je vodil odpravo. Že leto prej je vrh skušal doseči tudi Balthazar Hacquet, vendar je priplezal le na vrh Malega Triglava. Uspešno se je na vrh povzpел leta 1779 (Hribar, Lovšin, Potočnik, 1979).

- ***Wallfahrt der Taubstummen auf den Heiligen Berg bei Görz am 24. Juni 1844***

V nemščini je bil spis leta 1844 objavljen v časopisu Illyrisches Blatt, spis je prevedel dr. Jože Lovrenčič, naslov slovenskega prevoda se glasi *Romanje gluhonemih na Sveto goro pri Gorici 24. junija 1844*.

V zadnjih letih svojega življenja se je Valentin Stanič z vsemi svojimi močmi in srcem posvetil vzgoji in izobraževanju gluhoneme mladine, s katero se na Goriškem do njegovih pobud nihče ni načrtno ukvarjal. Svoje gojence je prav tako kot običajne šolarje pogosto vodil v naravo, ki otrokom ni koristila le v fizičnem smislu; Staniču je narava pomenila učilnico na prostem, kjer »*sto in sto predmetov zaposli oči in srce gluhih in nemih revčkov. Kako lepo priliko ima ob vsem tem učitelj razložiti in pojasniti vse te predmete in pojave!*« (Stanič, 2000: 123).

Obljubo o izletu na Sveto goro je dal Stanič svojim gojencem že leta 1842, uresničila pa se je leta 1844. Izlet pa ni imel le vzgojnega predznaka, glavni namen je bil osrečiti sicer prikrajšano mladino, ki ji noben napor ni bil odveč. Stanič opisuje pot, predvsem pa veselje in razigranost svojih gojencev, ki jih opiše takole: » *...Take vesele prizore more človek pač čutiti in videti, opisati se ne dajo. V skrbeh iz tega in onega vzroka sem šel drugo jutri v zavod, da bi videl, če ni kaj maroderjev, a vse mi je priteklo veselo naproti, veselje prejšnjega dne je sijalo še vsem z obrazov...*« (Stanič, 2000: 125).

Pot na Sveto goro je bila Staničev zadnja planinska tura, pomeni slovo od njemu tako ljubih gora: »*Željno sem gledal z Goriške svete gore proti severu po visokih snežnikih, na katerih sem pred več leti bil; nisem se mogel nagledati veličastnega Jalovnika in Hladnika. Tudi na prijaznem Kalu sem večkrat bil. Posebno pa me je*

oveselil hribov siv očak, naš Triglav, katerega sem na svetega Matevža obhodil in prvi z zrakomerom izmeril.« (Stanič,2000: 126-127).

(Stanič, 2000: 123-127)

- ***Meine Erfahrungen bei den Exkursion auf den Hohen Goehl***

Spis je bil prvič objavljen leta 1881 v časopisu *Zeitschrift des Deutsch-österreichischen Alpenvereines*. Prevod z naslovom »Moja doživetja pri ekskurzijah na visoki Göhl« je pripravil Joža Lovrenčič, izpuščene odstavke je prevedel Evgen Lovšin, popravke je prispevala dr. Tanja Peterlin-Neumaier. Prvotno je bil spis namenjen Karlu Erenbertu baronu pl. Mollu.

Vzpon je Stanič opravil leta 1800, kmalu po vzponu na Watzmann. Bil je prvopristopnik, stena je do Staničevega vzpona veljala za nedostopno, tako je vrh dosegel brez sugestij in opisov poti, gore se je lotil z mladostniškim občutkom nepremagljivosti: »Quis (montium) contra me?« (Katera izmed gor mi more kljubovati?) (Stanič, 2000: 78). Čutiti je Staničevo prevzetost nad lepotami narave in kolosalnostjo gore. Vzpon na Göll je zahteval izurjenega plezalca, Stanič svoj napor opiše takole: »*Sklenil sem preplezati krušeče se stene in se izogniti fatalnemu sestopu. S skrajnim naporom, zlasti rok, sem plezal navzgor. Upanje, da bo kmalu bolje, in nevarnost, ki mi je grozila za hrbtom, sta me vzpodbujala.*« (Stanič, 2000: 79). Popolnoma prevzet nad izjemnim razgledom z vrha Gölla je obširno opisal panoramo, nato pa se lotil termometriških in barometriških meritev, zaradi katerih je na Göll pravzaprav plezal. Vendar pa zgolj znanstvene meritve niso mogle biti Staničevo gonilo, gora je pomenila preveliko tveganje in napor. Staniča je gnal še nek drug motiv, motiv doseganja nedosegljivega, odkrivanja novih poti, preseganja lastnih zmogljivosti in nenazadnje uživanja v nadzemskih lepotah narave, skratka alpinistični vzgib. Ob veličastnosti gora se Stanič zave človekove majhnosti in hkrati veličine človeškega duha.

Stanič je poudaril tudi mineraloško bogastvo Gölla, obenem pa navedel številne rastlinske vrste, na katere je na svoji poti naletel.

Stanič ob zaključku omenja lastno samoiniciativnost pri svojih raziskovanjih gora, izrazi željo po novih podvigih, ki pa mu jih finančna stiska onemogoča.

(Stanič, 2000: 77-91)

- ***Prvenstveni vzpon na Watzmann leta 1800***

Spis je del sestavka *Moja doživetja pri ekskurzijah na Visoki Göll*.

Stanič v spisu opiše prvenstveni vzpon na Watzmann, iz opisa pa je razbrati, kako nevaren in naporen je le-ta bil. Stanič je s seboj tovoril svoje merilne naprave, s katerimi je na vrhu opravil meritve. Za tedanje razmere je bil to izjemen športni podvig, dosežen brez spremstva vodnika; s tem vzponom se Stanič uvršča med začetnike alpinizma, za katerega je bistveno prvenstvo, ljubezen do truda in zmage, ljubezen do gore, vzporedno s temi prvinami pa tudi znanstveno delo. Ob pogledu na Watzmannov rog Stanič zapiše takole: »*Tudi ta vrh, na katerega še ni stopila človeška noga, sem sklenil doseči. Vajen zmage, sem hotel premagati tudi ta ponosni rog,...*«. Vzpon je bil fizično izjemno zahteven, Stanič je moral uporabiti vse svoje plezalske izkušnje in iznajdljivost, izpostavil je izjemno voljo duha, opisal ekstremno osredotočenost, kjer ni »*časa za nobeno drugo misel, niti najpobožnejšo...*« (Stanič, 2000: 74). Priznal je, da ga je bilo strah, in opisal, kako bi nekajkrat skoraj strmoglavil tisoč metrov navzdol.

Ob prihodu na vrh je opravil meritve, med drugim pa ovrigel ljudski mit o ostankih vesoljnega potopa, ki naj bi bili vidni z daljnogledom. (Stanič, 2000: 73-76)

Nemški alpinistični klasiki in kronisti so Staniča imeli za svojega. To lahko pripišemo tudi nemškemu poimenovanju imena Stanig, s katerim se je v salzburških krogih predstavljal. Imenovali so ga *prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*, ob dvestoletnici prvega vzpona na Watzmann so bile organizirane številne proslave, po Staniču pa je poimenovan tudi trg v bavarskem mestu München (Bizjak, 2000: 200).

Slika 5: Watzmann

Vir: Watzmann: <https://de.wikipedia.org/wiki/Watzmann> , 26.4.2016

5 VALENTIN STANIČ, PRVI ALPINIST V VZHODNIH ALPAH

Valentin Stanič je eden prvih slovenskih hribolazcev in eden od pionirjev evropskega alpinizma. O začetkih njegove planinske poti vemo malo, je pa več podatkov na voljo iz časa njegovega študija v Salzburgu. V to obdobje datirajo Staničevi nemško pisani potopisi zahtevnih plezalnih podvigov. Na svojih turah ni le užival veličastja alpskih pokrajin, svoje poti je izkoristil tudi za znanstvena raziskovanja s področja botanike, geologije, določal je višine vrhov z barometrom, klimatske razmere pa s higrometrom in termometrom. Med njegove, za tisti čas izredne, alpinistične podvige se uvršča vzpon na Watzmann (leta 1800).

Kot učenec profesorja Schieggga s salzburške univerze je leta 1800 sodeloval pri odpravi grofa Salma na Grossglockner in njegov vrh kot edini turist med pristopniki dosegel. V svoji mladostni zagnanosti in tekmovalnosti je želel še više od samega vrha in vseh ostalih pristopnikov, zato se je povzpел na visoko lestev. Za tisti čas je bilo dejanje popolnoma nerazumljivo in neodgovorno.

Leta 1802 se je vzpel na Hoher Göhl, sledili pa so zimski in letni vzpon na Untersberg, Schafberg, Hohenstaufen idr. V Visokih Turah je opravil vzpon na Heukaareck, Gamskaarkogel in prej omenjeni Grossglockner (Koblar, Gspan, 2013) ter nekaj poti v Nizkih Turah.

Leta 1802 je bil Stanič posvečen v duhovnika, peš se je odpravil domov in v šestih dneh prepešal pot od Salzburga do Kanala na Soči, kjer je bral novo mašo. Za krajši čas se je vrnil v Salzburg, ob odhodu pa se takole poslavlja od ljubega mesta in gora v njegovi okolici:

»Obložen z aparati in ostalimi stvarmi sem hodil čez led in preperel apnenec oprezno navzdol in se ustavil nekoliko pod vrhom. Tu se poslovim od Solnograškega, kjer sem dobil temelj omike in doživel marsikaj prijetnega, a tudi hudega. Milo se mi stori, da nimam več prilike, to deželo videti z več vrhov.« (Tominc, Brilej, 2000: 13)

Od leta 1802 je kaplanoval na Banjšicah, planota je bila dobro izhodišče za številne planinske vzpone. Dosegel je vrh Prestreljenika in Mangarta, Krna in Kuka, leta 1808 pa z vodnikom Antonom Kosom tudi vrh Triglava. Dosegel je vrh Clapsavon v

Karnijskih Alpah, Monte Pramaggiore, Cimon de Cavallo, skratka vse najvišje vrhove v našem delu Evrope (PBL, 1988: 449)

Svoja planinska doživetja je opisal v številnih spisih, nekateri so navedeni v zgornjem poglavju.

5.1 PREDHODNIKI ALPINIZMA

Da bi povsem razumeli, kaj je v Staničevem odnosu do gora tako revolucionarnega, prvenstvenega, je potrebno orisati razvoj človekovega odnosa do gora od začetkov človeštva pa do današnjega časa. Staničev pogled na naravo, doživljanje in sama izvedba poti pomenijo začetek nove dobe v pojmovanju gora.

Odnos do gora se je od začetka človeštva pred nekaj milijoni let pa do današnje dobe močno spremenil. V prazgodovini je bil človek neobčutljiv za lepote visokih gora, pred elementarnimi dogodki narave, kot so izbruhi ognjenikov, potresi, ujme in podobno, se je čutil ničnega in popolnoma odvisnega od narave. Ker se človek ni mogel otresti strahu pred silami narave, je bilo njegovo čustvovanje tesno povezano z verskimi motivi. V pojavih, ki jih ni mogel ukrotiti, razumeti in nadvladati, je videl višja bitja, pogosto zla, ki človeka ugonobijo. Človeško čustvo strahu in strahospoštovanja do višjih moči je sicer še danes jedro vsake organizacije človeške družbe pod avtoriteto, smisel države in cerkve (Tuma, 1989: 18-37).

V naslednjih obdobjih se je človek naučil sobivati z naravo, ta mu ni predstavljala le zlega. V iskanju hrane in zavetja je začel spoznavati, da mu narava ne stoji uničujoče nasproti. Zemlja je človeku dajala sredstva, da se je ubranil pred neukrotljivimi silami. Z naravo je sobival, jo uporabljal, še vedno pa se je je tudi bal.

Človek se je gora izogibal, iskal je lažje poti, preko prelazov, po dolinah in ravninah. Nedosegljive višave je še vedno pojmoval kot bivališče nadnaravnega, nevarnega, smrtnega in prepovedanega. Na vrhovih so domovali zli duhovi in vile, ki jih še danes najdemo v številnih mitih in legendah, tudi Slovenci nismo izjema. Prevladujoče čustvo do gora je strahospoštovanje, zbudi se sla po preživetju, o ljubezni do gora še ne moremo govoriti. Gore so človeku zapirale obzorje, predstavljale so oviro na trgovskih in vojaških poteh. V ravnini je imel dovolj prostora, zato ni silil v gore, uporabljal je doline in soteske, dokler je šlo (Strojin, 1999: 68)

V srednjem veku se je pojavila prva iskra ljubezni do narave visokih gora. V 14. stoletju se je Francesco Petrarca povzpel na goro Ventoux – »Vetrovno goro«, da bi izkusil njeno izjemno višino. Podzavestno se javlja ideja ljubezni do alpskega sveta, sicer še neločljivo povezana z versko idejo iskanja božjega veličastja (Tuma, 1989).

Strojin kot rojstno leto alpinizma navaja leto 1492, ko naj bi se vpričo ducata opazovalcev in dveh duhovnikov na vrh Mont Aguille povzpel Antoine de Ville (Strojin, 1994: 514).

Švicarski botanik Conrad Gessner se je že sredi 16. stoletja odločil, da bo vsako leto obiskal vedno več vrhov, za namene raziskovanja rastlinskega sveta v višjih nadmorskih višinah, obenem pa bi mu vzpon pomenil razvedrilo duha in vadbo telesa (Lovšin, 2000: 27).

Gore v človekovi zavesti dolgo niso imele realne podobe, kar je verjetno posledica človekove pradačne predstave o svetu božanskega in nadnaravnega. Šele pred približno 250 leti je človek zašel višje v gore. Vodili so ga različni motivi, predvsem znanstveni interes, sla po nagradi, iskanje naravnih bogastev, pojavi pa se že težnja po tveganju in razgledovanju (Strojin, 1989). Človek se je zavedel, da obstaja tudi višinska komponenta prostora, ki jo je skušal doseči z osvajanjem vrhov. To pa se je zgodilo šele takrat, ko je prelomil tradicijo verovanja v gore kot bivališča božanskih bitij, in se je namenil raziskati gorski svet z gospodarskega vidika (lov, paša, les).

Šport, telesne dejavnosti in gornišstvo so bile ob prelomu 18. in 19. stoletja komaj znane dejavnosti. Gorski svet so poznali le pastirji in divji lovci na lovu za divjadjo.

V prvi polovici 18. stoletja je začelo vidno rasti zanimanje za gorski svet, vodeno z roussoeajevskim duhom po odkrivanju narave. Znanstveni krogi so prvi spoznali pomen gesla »Nazaj k naravi«, tako so bili novi raziskovalci neznanega sveta znanstveniki. Vodila jih je težnja po novih doživetjih in ukaželjnost, pravih alpinističnih vzgibov še niso poznali. Poti so bile neznane, neuhojene in nedokumentirane, zato so se iz običajnih potnikov prelevili v gornike in nazadnje v alpiniste (Strojin, 1989: 134).

Tudi v literarnih krogih je čutiti naklonjenost novi estetiki narave. Tako se Byron čuti junaka, ko hodi po gorskih goljavah, ko se vzpenja na snežnike, ko boža s pogledi bobneče vode, ko se opija na višinah z bliski in meglami. Puškinu se ob lepoti

naravnih pojavov vname »nebeški ogenj poezije«, Prešernu »razigrano vzkipevajo prsa v zdravo slast« (Lovšin, 2000: 27).

Eden prvih nemirnih in ukaželjnih umov, ki je raziskoval gorski svet, je bil Balthasar Hacquet (1739-1815), zdravnik, botanik, fizik in mineralog. Leta 1777 mu je uspelo doseči vrh Malega Triglava, dve leti kasneje pa je dosegel tudi glavni vrh. Na Triglav so se sicer na pobudo Žige Zoisa prvi leta 1778 povzpeli Luka Korošec, rudar iz Gorjuš, Matevž Kos, rudar iz Jereke, Štefan Rožič, lovec na gamse, in Lovrenc Willomitzer, zdravnik in Hacquetov učenec iz Stare Fužine, ki je vodil odpravo (Hribar, Lovšin, Potočnik, 1979).

Leta 1786 je bil osvojen tudi Mont Blanc, njegov vrh sta dosegla kmečki fant Jacques Balmat in zdravnik dr. Michel Paccard. S tem je bila uresničena dolgoletna želja ženevskega fizika in geologa Horaca Benedicta de Saussurja, ki je 26 let ponujal nagrado za osvojitve vrha, leto kasneje ga je tudi sam dosegel. (Peterlin – Neumaier, 2009: 97-99). Šele na prelomu stoletja je bil dosežen tudi vrh Grossglocknerja, dan po prvenstvenem vzponu je vrh dosegel tudi Stanič.

To so bili predhodniki in sodobniki Valentina Staniča, ki so s svojo racionalistično, razsvetljsko in romantično mislijo vplivali na mladega odprtega duha, željnega novih odkritij in doživetij, vsega prežetega s človekoljubjem. Velik vpliv na mladega Staniča je imelo tudi osebje salzburških šol. Na njegov svetovni nazor je vplival predvsem časopis Intelligenzblatt, ki ga je urejal ravnatelj Vierthaler, tudi sam popotnik in navdušen planinec. Med Staničeve vzornike je spadal profesor Ulrich Schiegg (1752-1810), profesor za naravoslovje na filozofski fakulteti salzburške univerze. Tu ga je Stanič spoznal in mu pomagal pri topografskih meritvah. Schieggova razsvetljska miselnost (njegov oče je bil vzgojitelj kasnejšega cesarja in reformatorja, Jožefa II.) je vplivala tudi na Staniča. Kot Schieggov pomočnik je Stanič veliko potoval, se udeleževal planinskih odprav, ena takih je bila odprava na Grossglockner, ki ga je Stanič tudi sam osvojil. V letih študija na univerzi se je Stanič navzel razsvetljske miselnosti, želje po znanstvenih odkritjih, ljubezni do naravnih lepot in nagnjenja k planinskemu športu (Lovšin, 2000: 33).

Stanič je svoje vzornike in sodobnike, vsaj kar se tiče planinskega športa, daleč prekosil. Poglavitna sila znanstvenikov pri planinskih vzponih je bila želja po naravoslovnem in zemljepisnem odkrivanju poleg uživanja lepot in veličastij alpskega

sveta; pot si je utirala miselnost, da ni dovolj si beliti glave z znanstvenimi problemi doma, treba je iti v naravo in jih raziskati na mestu samem (Lovšin, 2000: 34). Znanstveniki sami z alpinističnega vidika sicer niso dosegli vidnejših rezultatov, tako so bili prvopristopniki na številne vrhove pogosto obrtniki, tesarji in lovci, ki so jim znanstveniki plačevali, da so opravili določena dela na poti in na vrhu gore (postavili znamenje, opravili meritve...). Popolnoma so se zaupali vodstvu izurjenih vodnikov, brez katerih niso v gorah opravili niti koraka.

Proti koncu 18. stoletja in začetku 19. stoletja se sočasno z moderno kulturo, z velikimi boji za prenovo socialnega reda ter z novim svetovnim nazorom, ki vključuje drugačen odnos človeka do narave, začne razvijati tudi ideja alpinizma. Prva organizirana zunanja oblika novega nazorskega gibanja se je sicer pojavila v Angliji z ustanovitvijo angleškega Alpine Cluba leta 1857, prvokrat z izrazito poudarjeno športno platjo udejstvovanja v gorah.

5.2 KAJ JE ALPINIZEM?

Bistvene sestavine alpinizma so ljubezen do gore, ljubezen do truda in zmage, vzporedno s tem znanstveno delo, preučevanje visokih gora in narave (Tuma, 1988).

Pri alpinizmu je ideja ljubezni neločljivo povezana z udejstvovanjem človeške telesne in umske sile v naravi. Ideja je neločljivo povezana z dejanjem. Ko se človek odtrga od urbanega življenja, ko stopi v naravo, ko začne boj s stenami in vrhovi, takrat nastopi alpinizem, pri katerem je bistvena sinteza med ljubeznijo do narave in zavest lastne moči nad naravo. Ni alpinizma brez ljubezni do narave in ni alpinizma brez športa, to je zavestne sile človeškega uma in telesa (Tuma, 1988: 29). V alpinizmu vidimo vse momente odseva narave na človeka in človeka nazaj na naravo, zato nam alpinizem predstavlja idejo enotnosti človeka z naravo, zavest harmonije v naravi in v človeku (Tuma, 1988: 29).

Definicija in prevladujoči motiv v alpinizmu je še danes nedorečen. Tako Strojnik navede, da je opisov, kaj je gornišstvo, alpinistika in sam pojav alpinizma, toliko, kot je njenih predstavnikov, alpinistov (Strojnik, 1989: 160). Vsak najde svoj prevladujoči motiv, ki je subjektiven. Objektivno skupno je alpinistom gibanje v vertikali.

Tuma opredeli tri izrazite tipe alpinistov, ki se dvigajo nad maso. Prvi tip predstavlja alpinista esteta, ki v gore hodi le z vodniki, žene ga izjemna ljubezen do narave, uživa mirno in zavestno lepoto visokih gora, prežema ga ljubezen do narave in ljudi. Ne priznava elementa športa, čeprav ga v svojih opisih (morda nevede) izraža (Tuma, 1988: 30).

Drugi tip, diametralno nasproten estetu, je alpinist etik, športnik – alpinist. Bistven element alpinizma je zavest moči, iskanje nevarnosti in zmage; zanika vsakršno drugačno vrednotenje in ga enači z nerazumevanjem.

Tretji tip pa je alpinist poet, ki združuje globoko ljubezen do gora, uživanje gorske veličine z zavestjo borbe.

Vsem trem tipom so skupni športni elementi radosti nad svobodnim gibanjem v naravi in zavest o nadpovprečni spretnosti in moči v premagovanju gore, razlikujejo se samo v poudarjanju te ali one prvine (Tuma, 1988: 30). Tuma pri opredelitvi alpinizma izpostavi družbeno socialni položaj opredeljevalca, ki vpliva na smoter alpinizma pri le-tem. Primer alpinista esteta predstavlja dr. Julius Kugy. Izhaja iz premožne nemške družine, njegovo alpinistično udejstvovanje je prežeto z mirnim, ljubečim doživljanjem narave. Slovenec Klement Jug (alpinist etik) pa je nasprotno sin proletarca, predstavnik tlačnega naroda, ki z vso silo stremi k odrešitvi v naravi, tako sam v svojem delu »*O smotru alpinizma*« pravi: »*Po mojem mnenju je osnovni motiv, ki je gnal prve alpiniste in tudi vse večje poznejše alpiniste v gore, njihovo stremljenje po prvenstvu, volja do zmag nad čim večjimi ovirami in nevarnostmi.*« Ostale gornike imenuje turiste z različnimi motivi (Jug, 1988: 4). Jug turistiki pripiše vzgojni pomen, smotrno gojena »turistika« ima lahko pomen v vsakdanjem življenju; značajske lastnosti, ki jih pridobi gornik, odsevajo v posameznikovem odnosu do dela in življenja, ki se kažejo v vztrajnosti pri premagovanju ovir, tovarištvu, obvladovanju lastnih nagonov in discipline.

Tuma meni, da v nobeni dejavnosti ne pride tako neposredno do izraza človekova prevlada nad naravo; alpinizem človeka prevzame, ga izenači z naravo in ga povzdigne nad njo. Odločilna privlačnost alpinizma torej ni estetika in čustvovanje narave, temveč dejanje, osvojitve gore do zadnjega kotička. Od golega športa pa vseeno loči alpinizem estetski moment. V estetičnem naziranju etičnega elementa v naravi pa je prišel alpinizem do zadnje izpopolnitve in prehaja v religiozni moment

(Tuma, 1988: 31). Staničevo udejstvovanje se v polnosti sklada s Tumovo definicijo in smotrom alpinizma.

5.3 STANIČEV ALPINIZEM

Mnoge stroke in gibanja se v v začetku njihovega delovanja niso prepoznale po pomenu, ki jim je bil pripisan kasneje oziroma kot ga imajo danes. To je značilno tudi za alpinizem, za katerega sicer še danes nimamo enoznačnega pomena oz. definicije. Pri Slovencih za prvega predstavnika novega pogleda na gore in gibanja v gorah velja Valentin Stanič, kot začetnika oz. pionirja modernega alpinizma pa ga priznavajo tudi avstrijski in italijanski gorniški zgodovinarji in alpinisti. Stanič je bil prvi, čeprav se tega morda niti ni zavedal; ni imel prejšnjega zgleda, ni imel tekmeca, zasledovalci pa so se pojavili šele desetletja za prvim Staničevim alpinističnim vzponom na Grossglockner leta 1800. V njegovih alpinističnih podvigih in željah ga ni nihče vzpodbujal, oviral in finančno podpiral. Točnega motiva, ki je Staniča vlekel v gore, ne poznamo. O njegovih mladostnih hribovskih poteh vemo malo, znano pa je, da naj bi bil šibkega zdravja, zato naj bi ga domači vodili po okoliških hribih, da bi se fizično okrepil, s tem pa se mu je odpiral širši ozemeljski in miselni krog (Strojin, 1994: 513). V obdobju bivanja v Salzburgu je bila želja po osvajanju gora že močno prisotna, takrat kot prvi turist doseže vrh Grossglocknerja in nekaj kasneje tudi vrh Watzmanna, najvišjega vrha Bavarske.

Kot študentu teologije in globokemu verniku je vzpenjanje pomenilo tudi simbolno pot k Bogu. Teološkemu momentu se pridruži Staničev znanstven vzgib, na svojih poteh je preučeval klimatološke, botanične in geološke značilnosti površja, na prvenstvenih vzponih je mnogim vrhovom izmeril višino. Z vsakim vzponom se javlja močnejše hrepenenje priti na čim več gora in plezati na še neosvojene vrhove.

Staniča kot prvega alpinista ne smatramo samo zaradi njegovih vzponov, prvenstvenih in ponovitev, temveč obravnavamo celovito alpinistično osebnost. Pogosto je plezal sam, brez vodnikov ali sopotnikov, plezal je ponoči, goro je želel videti v vseh urah dneva, izkusiti je želel »moč noči«. Zanimala ga je gora v zimskem času, kako je na gori nad meglami in oblaki. Plezal je iz same strasti po plezanju, iz čistega veselja po doseganju višav, nemalokrat na meji med padcem in življenjem.

Ni se bal prepadov, nevarnih prehodov in škrbin, ne vratolomnih višin. Sam je zase rekel, da pleza s slastjo. Plezal je brez posebne opreme in tehnike, v vsakršnih vremenskih pogojih, na Triglav pa se je vzpel celo z bolečo nogo. Volja je vedno našla pot.

Pri plezanju in vzpenjanju pa ni šlo samo za športni moment, na vrhovih gora so ga prevzeli mogočni razgledi, igra svetlobe, porajajoči se sončni vzhodi, začutil je mogočnost narave in človekovo majhnost, pa hkrati njegovo veličino. V gorah je našel pesniški navdih; vztrajnost, neumornost in pogum pa so lastnosti, ki so se izkazali tudi pri Staničevem delu v dolini, med ljudmi.

Stanič sicer ni prvi stopil na Grossglockner, je pa vzpon opravil samostojno, brez vodnikov in pomočnikov, ko tega ni od njega nihče pričakoval in zahteval. Vzpon je opravil po lastnih željah, svojo slo po doseganju višav pa je izkazal s tem, da je splezal na lestev na vrhu Grossglocknerja in se tako povzpel više od vseh. Staniča ni gnala želja po slavi, te ni iskal. Večino vzponov je opravil sam, nekatere je popisal v planinskih spisih. Nekaj teh spisov je bilo objavljenih v tedanjem časopisju, mnogi pa šele po njegovi smrti. Kot začetnika gorništva ga je prvi izpostavi dr. Fran Orožen v razpravi »*Prvi hribolazci na Triglavu od leta 1778 do 1837*« (Strojin, 1994: 515), njegovo ljubezen do gora in gorništva pa omenja že Anton Martin Slomšek v Drobtinica in Bleiweis leta 1856 v Novicah.

Staničevo planinsko delovanje je vključevalo tudi skrb za »planinski naraščaj«. Goriške dijake je gostil in jih jemal s seboj na izlete, najmlajše je učil varnega gibanja v gorah (Lovšin, 2000: 51).

6 SPOMINSKA OBELEŽJA

Veličina Staničeve osebnosti in njegovih dejanj na področju človekoljubnih dejavnosti in alpinizma ni ostala neopažena. Njegovemu spominu so posvečena številna obeležja, tako v Sloveniji kot tudi v Nemčiji, kjer so ga nemški alpinistični zgodovinarji dolgo imeli za svojega, predvsem zaradi nemškega zapisa imena Stanig.

V literaturi ima Stanič brez dvoma dostojen spomenik. Kmalu po Staničevi smrti je njegov življenjepiš v Drobtinicaх objavil Aanton Martin Slomšek, nekaj leta kasneje tudi Janez Bleiweis v Novicah. Temeljito je njegovo življenje popisal Staničev kronist, Fran Levec, z vzdevkom Paulus, dodal pa je tudi bibliografijo Staničevih literarnih del. Delo z naslovom *Valentin Stanič, Feuilleton iz Soče* je bilo objavljeno leta 1873. Kot prvega turista, ki je začel hoditi brez vodnika, ga omenja priznani nemški alpinist Purtscheller (*Alpenzeitung*, 1898). Vse nadaljnje kronike alpinizma in gorništva Staniča prepoznavajo kot začetnika alpinizma, kateremu po izboru, drznosti in izvedbi vzponov še desetletja ni bilo naslednika.

Staniču sta posvečena dva zbornika:

- *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah* (avtor prvotnega sestavka je Evgen Lovšin - 1956, novo, dopolnjeno izdajo je uredil Stanko Klinar s sodelavci, knjiga pa je izšla pri Planinski založbi Slovenije, leta 2000).
- *Valentin Stanič – Cerovškov gospod* (uredil Marko Valentinčič, strokovna monografija je leta 2009 izšla pri goriški založbi Educa)

Omenjeni monografiji sta pomemben vir podatkov v pričujoči diplomski nalogi.

Za izobraževalni program nacionalne televizije je bil leta 1999 posnet dokumentarni film o Valentinu Staniču. Scenarij in režijo je prispevala Marjeta Keršič Svetel (Rosa, 2009: 322), sicer avtorica goriške serije Gore in ljudje.

Po Staniču sta poimenovani ulici v Ljubljani in Kanalu ob Soči, v Kopru in italijanski Gorici sta po njem poimenovana trga. Svoj trg ima Stanič tudi v Münchnu, glavnem mestu Bavarske, imenuje se Stanig Platz.

Stanič na Bavarskem uživa velik ugled, to je bilo razvidno ob praznovanju 200-letnice vzpona na najvišji vrh Bavarske, Watzmann. Praznovanje se je začelo julija leta

1999, zaradi napake v datiranju Staničevega prvenstvenega vzpona, ki se je dejansko zgodil leta 1800, pa so praznovanje podaljšali kar za celo leto. Münchenska sekcija Nemškega planinskega društva od leta 1999 podeljuje tudi Staničevo nagrado, ki jo prejmejo osebe z vidnim delovanjem na humanitarnem področju in/ali na področju varstva narave. Doslej je nagrado prejelo sedem oseb (podatek iz leta 2009).

Ob poti na Watzmann je urejena Staničeva vremenska merilna naprava, v koči Watzmannhaus pa planince na prvopristopnika opozarja dvojezična, slovenska in nemška, spominska plošča.

Tudi v slovenskih gorah je najti številna obeležja. V pogorju Triglava stoji od leta 1963 planinska koča, ki se imenuje Dom Valentina Staniča. Prva koča je na tem mestu stala že leta 1887, postavilo jo je Nemško – avstrijsko planinsko društvo, poimenovali pa so jo po Dragotinu Dežmanu (Desachmannhaus). Ko je postojanko prevzelo Slovensko planinsko društvo, je po obnovi dobila tudi novo ime.

Tik pod vrhom Triglava je v živo skalo izdolbeno Staničevo zavetišče. Po njem se imenuje ne najvišji, a težje dostopen vrh v Zeleniških špicah.

Planinsko društvo Valentin Stanič je ob obletnici Staničevega rojstva organiziralo pohod *Po stopinjah Valentina Staniča* (od Solkana do Kanala), ki je postalo že tradicionalno (Rosa, 2009: 319 – 342).

To so glavna obeležja v spomin na velikega dobrotnika, človekoljuba, prvega alpinista, duhovnika in pesnika, ki je globoko zaznamoval Goriško. Najbolj pomemben spomenik pa Staniču postavljajo ljudje, ki ohranjajo in širijo spomin na velikana, ki nam je tudi v današnjih časih lahko zgled delavnosti, ljubezni do vsega živega in neživega, predvsem pa do življenja.

7 ZAKLJUČEK

To so torej glavni poudarki in presežki v življenju Valentina Staniča, kmečkega Bodrežana, ki je z voljo in talentom močno vplival na vse aspekte življenja na Goriškem v prvi polovici 19. stoletja. Rodil se je v nemirnem času, v času pred velikimi družbenimi in političnimi spremembami, v času razsvetljenih vladarjev, ki so spoznavali vrednost izobrazbe in ji dajali vse večji pomen. Bilo je obdobje težkih časov za kmeta, ki so ga pestile revščina, lakota, pomanjkanje temeljnih svoboščin; ko je bilo preživetje ob boleznih vprašanje sreče in ne zdravstvene oskrbe. Bilo je obdobje bujenja zanimanja za naravo, iz znanstvenih in estetskih vzgibov, bil je čas izginjanja strahu pred gorskim svetom kot območjem duhov, neznanega in silnega.

Staničevo življenje je zaznamoval njegov oče, ki je spoznal pomembnost izobrazbe, predvsem pa nadarjenost mladega Valentina. V njegovem življenju in javnem delovanju lahko določimo tri pomembna obdobja. Prvo obdobje je Staničevo bivanje in izobraževanje v Salzburgu. Ob svoji prvotni poklicanosti za duhovnika se je izobraževal in se uspešno udeleževal še v naravoslovju. Napredno salzburško okolje ga je še utrdilo v njegovih razsvetljenskih načelih. Salzburško obdobje je zaznamovano z njegovimi največjimi alpinističnimi podvigi, v zgodovino se je kot začetnik alpinizma zapisal s svojimi vzponi na Grossglockner, Visoki Göll in Watzmann. Na marsikateri vrh je stopil prvi, kar pa ga dela posebnega, je način, kako je vrh dosegel. Plezal je brez vodnikov, brez konjev, pogosto brez navodil, plezal je iz gole ljubezni do plezanja, hoje v gore, motiv je bil preseganje samega sebe, hkrati pa zmaga človeka nad naravo. Ob vsem tem pa onemi ob lepoti sončnega zahoda, goro želi spoznati tudi ponoči in pozimi, ganljivo v svojih planinskih spisih opisuje lepoto narave, svojo majhnost in hkrati veličino. Prvič v zgodovini se združi znanstveni, estetski in športni moment, zato ga vsi alpinistični zgodovinarji in kronisti po pravici smatrajo za začetnika ali vsaj predhodnika alpinizma. V tem obdobju se dodobra prekali njegova osebnost, v razsvetljenih akademskih krogih in v gorah.

Drugo obdobje je nekakšno obdobje streznitve. Po duhovniškem posvečenju se je poslovil od mondenega Salzburga, središča znanosti. Za kaplana je bil poslan na od sveta odrezano planoto Banjšice, med revno kmečko prebivalstvo, ki jim znanje in učenost nista bili blizu, gore pa so pomenile predvsem oviro in ne prostor rekreacije

in sprostivte. Tu se v polnosti izkaže veličina Staničevega duha, njegova človekoljubna naravnost, izjemna energija in volja ter pripravljenost za vsako delo. Sam je zgradil šolo, stesal klopi in mize, otroke je učil o naravi v naravi, spodbujal je telesno aktivnost, ob pomanjkanju tiska pa ustanovil svojo lastno tiskarno. Spodbujal je cerkveno in pravzaprav vsakršno petje, ob pomanjkanju besedil tudi sam pesnil.

Svoje delo je nadaljeval v Ročinju, kjer je kakor že na Banjšicah tudi tu dvignil kvaliteto življenja, zmanjšal umrljivost s cepljenjem proti črnim kozam, uvedel nove kmetijske sorte in kvalitetne cepiče. Tudi tu je uredil šolo, iz Ljubljane priskrbel šolska gradiva, še naprej pa je širil slovensko besedo, pisal lastna besedila, prevajal in širil že obstoječa.

Stanič tudi na Banjšicah in v Ročinju ni opustil hribolazenja, domačini so se pogosto zbal zanj, saj je v gorah izginil tudi za več dni. Med enim od takih pohodov je splezal na Triglav in mu prvi izmeril višino.

Tretje je goriško obdobje. V tem obdobju je Stanič po imenovanju nadškofa Wallanda postal kanonik in kasneje še šolski nadzornik. Odprl je lastno knjigarno, z vsem dosegljivim tiskom v slovenskem jeziku. V zgodovino pa se je zapisal predvsem z ustanovitvijo prvega društva proti mučenju živali na Goriškem, še vidneje pa z ustanovitvijo ustanove za gluhoneme otroke in mladino, katero je do svoje prezgodnje smrti tudi vodil in v njej aktivno deloval. Po smrti je vse svoje imetje zapustil dobroteljnim ustanovam in šolam.

Valentin Stanič je pomembno vplival na kakovost življenja ljudi, kjerkoli je deloval. Naklonjen je bil napredni misli – ko je duhovščina zavračala reforme cesarja Jožefa, je Stanič kljub neomajni veri prepoznal koristnost le-teh. Cenil je znanost in zdravo pamet. Odlično ga opiše Janez Bizjak, rekoč: »Stanič je bil zvest svojim koreninam, premočrten, odločen in trmast. Svetovljan in Evropejec, ki ni vzvišen zaradi svojih odmevnih dejanj, ampak trdno na tleh s svojim narodom.« (Bizjak, 2000: 205)

Gradiva o Valentinu Staniču je mnogo, ustrezen spomenik in poklon pa mu je izkazan z dvema monografijama, ki sta bili pomemben vir podatkov za pričujoče diplomsko delo. To sta deli *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah* (Planinska založba Slovenije, urednik Stanko Klinar s sodelavci), in *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*

(Educa, urednik Marko Valentinčič s sodelavci). Prvi monografiji so dodani tudi prevedeni Staničevi planinski spisi.

Najslikovitejša vira sta življenjepisa, ki sta ju prispevala A.M. Slomšek in Fran Levec – Paulus, na ti dve deli se naslanja večina kasnejših virov. Dostopna sta tudi preko spletne aplikacije googlebooks, kjer je mogoče najti številne digitalizirane tekste, ki so v javnih knjižnicah težko ali pa sploh nedostopni.

8 VIRI IN LITERATURA

Bizjak, Janez. 2009. »Valentin Stanič, veliki Slovenec in Evropejec pred svojim časom: skice za portret izjemnega človeka in svetovljana«. V: *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*. Marko Valentinčič, ur. Nova Gorica: Educa, str. 193–205.

Brecelj, Marijan. 2009. »Zapisek o Staniču«. V: *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*. Marko Valentinčič et al, ur. Nova Gorica: Educa, str. 49–60.

»Budin, Peter«. V: *Enciklopedija Slovenije*. 1987. Javornik, Marjan, ur. Knjiga 1. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 405.

Demmerle, Eva. 2014. *Habsburžani*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 263 str.

»Franc Pavel Klapše«. V: *Slovenski biografski leksikon*. URL: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi274520/> , 11.5.2016

Jug, Klement. 1989. »O smotru alpinizma«. V: *Naša alpinistična misel*. Ljubljana: Alpinistični razgledi, str. 4–9.

Kač, Maja. 2011. »Ko je bilo treba prvič sestiti v šolske klopi, mrtve pa so pokopavali v rjuhah«. URL: <http://www.rtvlo.si/kultura/drugo/ko-je-bilo-treba-prvic-sesti-v-solske-klopi-mrtve-pa-so-pokopavali-v-rjuhah/272513>, 31.3.2016

Kermauner, Taras. 2009. »Valentin Stanič: poezija slovenskega zahoda«. V: *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*. Marko Valentinčič et al, ur. Nova Gorica: Educa, str. 289–304 .

Koblar, France, Gspan, Alfonz. 2013. »Stanič, Valentin (1774–1847)«. V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. URL: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi602064/#slovenski-biografski-leksikon> , 5.4.2016

Kralj, Franc. 2009. »Valentin Stanič – goriški duhovnik.« V: *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*. Marko Valentinčič et al, ur. Nova Gorica: Educa, str. 159–176.

Lapanja, Renata. 2012. Janez Bonež. *Primorci.si*, URL: <http://www.primorci.si/osebe/bannes-%28bonnes,-bones,-bone%C5%BE,-bone%C5%A1%29-johann-%28janez%29/760/>, 7.4.2016

Levec, Fran – Paulus. 1873. *Valentin Stanič, Feuilleton iz Soče*. Nova Gorica. URL: https://books.google.si/books?id=86_YNQAACAAJ&printsec=frontcover&hl=sl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true : 11.5.2016.

Lovšin, Evgen, Hribar, Stanko, Potočnik, Miha. 1979. *Triglav, gora in simbol*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 439 str.

Lovšin, Evgen. 2000. »Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah«. V: *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*. Stanko Klinar, ur. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, str. 27-60.

Lukman, Franc Ksaver. 2013. »Kociančič, Štefan, častni kanonik (1818–1883)«. V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. URL: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi282240/#slovenski-biografski-leksikon> , 18. maj 2016

Marn, Josip. 1887. »Matevž Hladnik«. V: *Jezičnik: Knjiga Slovenska : XIX. Veku*. URL: https://books.google.si/books?id=o2plAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=sl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false , 7.4.2016

Marušič, Branko. 2009. »Goriška v Staničevem času«. V: *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*. Marko Valentinčič et al, ur. Nova Gorica: Educa, str. 81–91.

Peterlin – Neumaier, Tatjana M. 2009. »Poskus izboljšanja človekovega ravnanja z živalmi – Goriško društvo proti mučenju živali 1845 – 1847«. V: *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*, Marko Valentinčič et al. Nova Gorica: Educa, str. 209–238.

Peterlin – Neumaier, Tatjana M. 2009. »Grossglockner praznuje 200-letnico«. V: *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*, Marko Valnetinčič et al. Nova Gorica: Educa, str. 97–99.

Rosa, Jurij. 2009. »Čast komur čast: javni spomin na Valentina Staniča«. V: *Valentin Stanič – Cerovškov gospod*, Marko Valentinčič, ur. Nova Gorica: Educa, str. 319–342.

Slomšek, Anton Martin. 1879. »Valentin Stanig, korar viši stolne cerkve v Gorici ino viši ogleda šol po Goriškim«. V: *Slomšekovi životopisi*, Mih. Lendovšek, ur. Str. 32–45. URL: <https://books.google.si/books?id=gmtmAAAACAAJ&pg=PA42&lpg=PA42&dq=slom%C5%A1ek+drobtinice+stani%C4%8D&source=bl&ots=PmaOcJqWtV&sig=AH8BU2L95zKyD7RjErokYhGP050&hl=sl&sa=X&ved=0ahUKEwj9l66Vs8jMAhVJMhoKHR5NAG8Q6AEIQDAG#v=onepage&q=slom%C5%A1ek%20drobtinice%20stani%C4%8D&f=false> , 7.5.2016.

Stanič, Valentin. 2000. »Moja doživetja pri ekskurzijah na Visoki Göhl«. V: *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*, Stanko Klinar, ur. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, str. 77–91.

Stanič, Valentin. 2000. »Nekaj o moji poti na Triglav na Gorenjskem, začeti 18. septembra 1808«. V: *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*. Stanko Klinar, ur. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, str. 95–116.

Stanič, Valentin. 2000. »Prvenstveni vzpon na Watzmann leta 1800«. V: *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*. Stanko Klinar, ur. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, str. 73–76.

Strojin, Tone. 1994. »Pionir alpinizma, mesto Valentina Staniča v zgodovini slovenskega gorništv«. *Planinski vestnik*, letnik 94 (12): str. 513–515.

Strojin, Tone. 1999. *Gorništv*. Ljubljana: Založba Tuma.

Tominc, Mija; Brilej, Arnošt. 2000. »Življenjepis Valentina Staniča – prosvetljenca in pesnika«. V: *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*. Stanko Klinar, ur. Ljubljana: Planinska založba, str. 9-25.

Tuma, Henrik. 1898. »Pomen in razvoj alpinizma«. V: *Naša alpinistična misel*. Ljubljana: Alpinistični razgledi, str. 18–37.

Uršič, Branko. 1988. »Valentin Stanič – oče prve gluhonemnice na Slovenskem«. *Primorska srečanja*, 12 (št. 84/85), str. 454–457.

»Valentin Stanič«. 1988. V: *Primorski slovenski biografski leksikon*. Martin Jevnikar, ur. 14. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, str. 445-450. URL: <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:270> 10.4.2016

POVZETEK

V diplomskem delu sem se ukvarjala z orisom življenja in dela Valentina Staniča, duhovnika, dobrotnika, narodnega buditelja in začetnika modernega alpinizma, ki je živel in deloval na Goriškem v obdobju od leta 1774 do 1847. Osvetlila sem njegovo duhovniško in hkrati pedagoško delovanje, ki je Staniču služilo kot izhodišče za uvajanje novih pedagoških pristopov, metode izkustvenega učenja, kjer narava služi kot učilnica; poudarjal je pomembnost gibanja in fizične pripravljenosti. Duhovniška služba je služila za širjenje naprednih razsvetljenskih načel, ki se jih je navzel v času šolanja v Salzburgu; preko pridig je ljudem podajal temeljna znanja kmetovanja in umnega gospodarjenja ter življenja. Opredelila sem njegov lik narodnega buditelja, vseskozi je namreč širil slovensko besedo, ki je bila preprostim ljudem bližja; v slovenščino je prevajal dela tujih avtorjev in ustvarjal svoja besedila. Imel je lastno tiskarno, v goriškem obdobju pa tudi knjigarno, kjer je nudil vso tedanjo bero tiskanih knjig v slovenščini. Nenazadnje pa sem orisala Staničev odnos do gora, ki temelji na iskanju novih, neznanih poti, samohodstvu, odkrivanju gore v vseh njenih aspektih, preseganju samega sebe in novi estetiki lepote, kar postavlja Staniča na mesto začetnika alpinizma.

KLJUČNE BESEDE: slovenski duhovniki, prosvetitelj, alpinizem, Goriška, 19. stoletje

SUMMARY

In my thesis I outlined life and work of Valentin Stanič, priest, benefactor, national awakener and the originator of modern mountaineering, who has lived and worked in Goriška region in the period of 1774 to 1847. I highlighted his work as priest and teacher in the same function, which is to serve as a basis for Stanič to implement new pedagogical approaches, methods of experiential learning, where nature serves as a classroom; he stressed the importance of movement and physical preparedness. His priesthood has served to spread advanced enlightenment principles that he accommodated while schooling in Salzburg; through sermons he passed to the people the fundamental knowledge of farming and management practices. I defined his

character as national awakener; he spread the Slovenian word which was closer to common, less educated people; he translated works of foreign authors, and created his own texts. He had his own printing press and first bookstore in the Goriška region, where he provided most of the printed books in Slovenian language. Finally, I outlined the Stanič attitude towards the mountains, which is based on the search for a new, unknown path, climbing alone, discovering the mountain in all its aspects, overcoming his own self and discovering the new aesthetics of beauty, which defines Stanič as originator of modern mountaineering.

KEYWORDS: Slovenian priests, educator, mountaineering, Goriška, 19th century

IZJAVA O AVTORSTVU

diplomskega dela

Spodaj podpisani/-a Katarina Mojškerc,

z vpisno številko 18980382,

sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:

Valentin Stanič: življenje in delo

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- sem diplomsko delo izdelal/-a samostojno pod mentorstvom (naziv, ime in priimek)

doc. dr., Igor Škamperle

in somentorstvom (naziv, ime in priimek)

- soglašam z javno objavo elektronske oblike diplomskega dela na spletnih straneh FF.

V Ljubljani, dne 7.6.2016 Podpis avtorja/-ice: _____